
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01017400 1

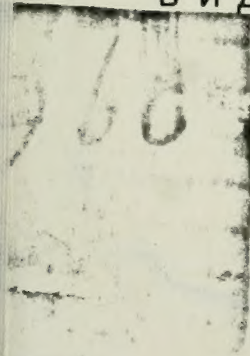
СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО

КАЗКА СТАРОГО МЛИНА

ДРАМА

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАИКА"

Христофа Райсера Сини, Відень V

ДІЄВІ ОСОБИ:

ВАҐНЕР, гірничий інженір, молодий, дуже вродливий
КРАМАРЕНКО, землемір
ТРОХИМ, льокай Ваґнера
МАРТА. стара ключниця
ТАРАН, дідич
МАРІЯ, СУСАННА — дочки його
АНЕЛЬКА, ФАНІ — тимчасові гості
ПЕРШИЙ і ДРУГИЙ ГОСТІ, приятелі Ваґнера
ПОДОРОЖНІЙ
РОБІТНИКИ
ДІД-МЕЛЬНИК
МАРЯНА, його онука
ЮРКО, чабан, німий

I.

Беріг річки. На другім пляні гребля, старий млин, верби. До них спускається високий, скелистий протилежний беріг.

Смеркає; все повито легким, прозорим туманом. Чути, як шумить вода. Сходить місяць. Із степу лине ледви чутний, тужливий плач отари.

ДІД-МЕЛЬНИК

(дослухається, сидячи на призьбі коло дверей).

Як тільки ніч зашепче, мов та відьма,
Нависне скрізь — в степу і над млином,
В туман легкий повиє верби й скелі,
Приспить дурну зозулю десь у лузі
І викличе на небо тихі зорі, —
То сказ немов на його найде враз:
Одно гуде, плюскоче та співає,
А може грає — добре не розчуєш.
А-ач, якої витина старий!
Неначе парубок, якому з жиру
Тремтять коліна до дівчат, а глузд
Тікає геть, горлянка ж та язик
Спочивку і на хвильку не зазнають —
Іржуть та мелють все, як в добру повідь
Вешняк на річці... Хе-хе-хе!... Дарма
Твої весняні чари, дідугане!...

Звисла ніч, зіходить он-де місяць.
Заснув і занімів до ранку степ, —
Не зглянешся, як стане тут Юрко:
Хе-хе... А де вже довгій бороді
Змагатися та з кучерями, котрим
Назустріч лине серденько дівоче!
Гай-гай! цих чар перемогти не квапся.
Шумуй, кипи — я спатиму спокійно.
А спати час...

(Позіхає й нешвидко зникає у млині.)

(З правого боку виходить інженір Ваґнер, Крамаренко і робітник Трохим.)

ВАҐНЕР.

Зморився добре я...
То розташуймось тут?... *(До Трохима.)*
Неси сюди,
Що маєм на візку. Та розпряжи
Коня й пусти попастись на узліссі.

(Трохим зникає.)

Це млин?... Яка тут всюди глушина!
Ходили день — все степ, і степ, і степ —
Незайманий, як в перший день творіння.
І ждеш мимохіть дива... Слово чести,
Мене більш не здивує, як із скель
Зненацька зявиться до нас сюди
Дикун-тубілець голий, волохатий,
Убє всіх трьох камінним сокирищем;
Розклавши огнище, на нім спряже,

Як вепрів, нас під дикий свій танок
І, скликавши на бенкет увесь рід,
Смакуючи, ковтатиме з кістками
Культурную печеню.

КРАМАРЕНКО (*сміється*).

І не диво!...
Тут є місця, де не ступала ще
Нога людська, хіба що вівчарева...
Земля обітована... Час настане —
І потече враз молоком і медом...

ВАҐНЕР (*скрививщись*).

Занедбана земля... Сиділи тут
Десятки років панські покоління,
Мов пугачі в ярах, і брали те,
Що в руки їм плило само, зусиль
Найменших не вживали. Праці, —
Вже не кажу про творчу працю я,
Не знали зовсім: лінувались навіть
Нагнутись тільки, щоб підняти те,
Чим світ живе, чому кориться, — злото.
Подумать тільки! Під ногами мати
Незлічені багатства — й їх не знати,
Їх занехаять, не шукать! Це й звірь
Або тварина так живуть: їм досить
Того, що щедрая подасть натура,
Як голод знемага... Одначе, сядьмо:
Чимало ми сходили. Ноги ниють,
І тіло, мов побите.

КРАМАРЕНКО.

Ось горбок,
Порослий тирсою, і дикий кущ
Неначе кличе нас під захист свій
Спочить. *(Падають на траву.)*

ВАҐНЕР.

Замислишся отак буває
Над тим, що бачив тут за кілька день
І що знайшов, крик радощів втримавши,
І злість, і заздрощі сповняють душу.
А потім... полетиш на крилах мрій
У царство казкове! Бентежна думка,
Фантазія нестримна пензлем дивним
Одну за одною величні, пишні
Малює враз можливого картини.
Ах, чом це не моє! Десяток літ...
Ви розумієте — один десяток —
І краю ви цього вже не пізнали б.
Мов срібні блискавиці, вздовж і вшир
Степи порізали б із криці рейки,
І з скреготом і криком поповзли б
По них рухливі змії огняні
Туди, на південь, аж до моря. Скрізь
Огневим реготом страховищ дужих
Збудив би цю прадавню, мертву тишу,
Як регіт хмар грозових будить ніч.
І царство сна, і царство забуття
Я обернув би дужою рукою
У царство творчого життя і праці.

Де силу взяв би я, щоб те зробить?
Вона — отут, занедбана під нами
Лежить віки, тисячоліття й спить,
Мов та царівна казкова, чекає
На лицаря свого...

(Замовкає й дослухається до шуму води.)

Вода шумить,
Зіходить срібний місяць. Тихий степ
Снить дивними й старими снами, —
Спокійну душу має... З року в рік
Все те-ж — зворушлива краса і сон.
О, дужим будь! — умить заколисає,
Як все навкруг віками присипляє,
Теж сила...

ПОДОРОЖНІЙ

(зявляється по той бік на скелі, озирається навкруги й гукає).

Гей! чи є хто тут живий?
Чи по степах та диких хащах цих
Ховаються вовки лиш сіроманці
Та я, мов неприкаяний, блукаю?...

КРАМАРЕНКО *(голосно).*

Ти хто ж такий?

ПОДОРОЖНІЙ.

Спитай у вітра, — хто він,
Куди летить і де спочивок знайде.
Спитай у хмарки в день ясний, погожий,
Куди блакиттю шлях її послався,
Та буйним де розіллється дощем.

ВАҐНЕР.

Якийсь причинний.

КРАМАРЕНКО.

То простуй сюди,
Як знайдеш брід!

ПОДОРОЖНІЙ *(спускаеться).*

Тут гребля, бачу, є.

(Зникає. Трохим приносить кошик і речі до постелі, сам іде до візка.)

КРАМАРЕНКО *(готує до вечері).*

Цікаво, хто це.

ВАҐНЕР.

Певне, волоцюга,
Гонивітер, якому тісно всюди,
Де люди є, закон та обовязок —
Не згук порожній у повітрі, де
В обіймах їх здихає звірь в людині,
Проклятий, стоголовий звірь, який
Потворою страшною на шляху
Великих і премудрих простягнувся.
Багато злине часу, як його
Всевладною рукою загнуздають,
Та піде він, підхилений, конем
Слухняним і покірним аж туди,
Де на верховинах життя сяє
Єдиная мета для всіх — Культура.

КРАМАРЕНКО.

Далекий шлях — кінця не видно.

ВАҐНЕР.

О,

Немає меж змаганням чоловіка,
І думки творчий льот сягає зір,
І їх, як цифр кольони на папері,
Шикує він в системи дивно-згодні...

(Подорожній зявляеться біля млина, оглядає місцевість, потім простує до них.)

КРАМАРЕНКО *(угледівши його).*

Іде сюди.

ВАҐНЕР *(стежить за ним).*

О, я не помилився!

КРАМАРЕНКО.

Ви не їсте нічого.

ВАҐНЕР.

Я не знаю, —
Чи то знеміґсь, блукаючи ввесь день,
Чи може спека так мене звялила,
Що сон змагає... Гей, Трохиме!

ТРОХИМ *(виходить).*

Ось я.

ВАҐНЕР.

У тім млині запевне хтось живе:
Спитай там молока. Ось гроші на.

ТРОХИМ.

Я в-мить. *(Іде до млина.)*

ПОДОРОЖНІЙ.

Добривечір, панове, вам!
Щаслива зустріч. Цілий день мандрую
І жадної душі, крім чабана,
В пампасах цих не бачив я живої.

ВАҐНЕР *(стомлено).*

Сідати прошу, вбогую вечерю
Із нами поділити.

ПОДОРОЖНІЙ *(скидає сакви).*

Вельми вдячний!
Та в мене де-що є. *(Сідає.)*

КРАМАРЕНКО.

Надалі те
Сховайте ви: в нас вистарчить про всіх.
Пан інженір наш підтоптавсь нівроку
І важить лиш на сон, а ми удвох
У беседі поважній...

ПОДОРОЖНІЙ *(здивовано).*

Інженір?
Що чую я? Всевладная кишеня
Й сюди вже стежку топче...

ВАҐНЕР *(спалахнувши).*

Не кіпшеня, —
Культура це. Культуру ми несем.

ПОДОРОЖНІЙ *(вечеряючи).*

Одно одного варт...

ТРОХИМ *(приносить глек молока).*

Ось маєте.

ВАҐНЕР *(наливає й пє).*

Куди і звідкіль ідете і хто ви?

ПОДОРОЖНІЙ.

Хто я?... Коли б же знав хоч сам про те.

ВАҐНЕР *(здивовано).*

Та десь же народились ви колись
І щось робили досі?

ПОДОРОЖНІЙ.

Безперечно.
Не з глини хтось зліпив мене, як Бог
Прадавнього Адама. Спосіб цей,
Коли б його розкрити таємниці,
Дістав би враз найбільші привілеї,
Бо, знищивши права на нарождення,
Дав змогу б знищить право й на життя.
А я родивсь, як всі, й турбот чимало
Своїм цим вчинком де-кому завдав —

I от блукаю скрізь. А де вродивсь?...
Сказать не легко... В пишнім квітнику
Зростають чудо-квіти. В діяманти
Що-день вбірає їх рожевий ранок,
І злотом уст цілує ніжно сонце.
Літаючи метеликом прудким
По квітах життєвих, поет натхнений
Склада про них поему... А проте...
Це край, знайомий більш таким, як ви...
В другім краю чарівнім я вродивсь,
Про нього вам поеми не складуть...
В долині сліз теж квіти розцвітають:
Крівавії троянди ран глибоких,
Бліді лілеї голоду, хвороб
Найрозмаїтіший квітник у світі,
І смертности рясниї хрізантеми.
В чаду їх ароматів голова
Завжди в огні... Моя це батьківщина.

ВАҐНЕР (*дрімаючи*).

Це казка беззмістовна.

ПОДОРОЖНІЙ.

О, як би!

У тім краю давно умерла казка...
Оганьблена, як паплюга остання,
Знесилена од праці й ран крівавих,
В тяжкім ярмі, у морі сліз пекучих
Умерла казка та.

КРАМАРЕНКО

(прибірає в кошик вечерю й лягає).

Куди йдете?

ПОДОРОЖНІЙ.

Шукать води живої по світах,
Щоб казку воскресить.

ВАҐНЕР.

Даремна річ:
Хто вмер, того ніхто не оживить.
Готуйтесь вислухати казку дужих.

ПОДОРОЖНІЙ.

Хто сам не вмер, того жива ще мрія.
Зорею провідною в далині
Горить вона... Іди туди, іди...

(Дрімають. З млина, дослухаючись до шуму води, виходить Маряна й підходить навспиньках до млинового колеса, з робленим жалем промовляючи.)

МАРЯНА.

Знов співаєш? *(Перехиляється до води.)*
Білим шумом
Розіслалась борода,
Очі — леле! — повні сумом,
Ллються сльози, як вода.
Бідний діду! од кохання
Зникла геть твоя пиха.

Ось стривай! *(Підходить до колеса.)*
Твої зітхання
Я утішу... *(Бризкає водою й відскакує.)*
Ха-ха-ха!...

ВАҐНЕР
(підводиться на лікоть і стежить за сценою).
Це ж хто? і з ким вона?

КРАМАРЕНКО.
Русалка.

ПОДОРОЖНІЙ.
Казка.

МАРЯНА *(голосно сміється).*
Глянь, — розгнівавсь! вир глибокий
З пересердя закрутив...
(Перестає сміятись і вдає з себе засмучену.)
Діду мій зеленоокий,
Засмутив мене твій гнів.
Чи такого ж привітання —
Моя доленько лиха! —
Сподівалась я? *(Хапається за серце.)* Ридання
Тиснуть серце...
(Нахиляється й раптом бризкає водою.)
Ха-ха-ха! *(Одскакує.)*

ВАҐНЕР.
Та хто вона?

КРАМАРЕНКО.

Причинна, мабуть.

ПОДОРОЖНІЙ.

Казка.

ВАҐНЕР.

Жартує з ким?

ПОДОРОЖНІЙ.

А з дідьком водяним.

ВАҐНЕР.

Яке дикунство!

ПОДОРОЖНІЙ.

Так... Культури ще
Либонь не скоштувала. *(Здалеку чути сопілку.)*

ВАҐНЕР *(дослухаючись).*

Грає хтось?

КРАМАРЕНКО.

Сказати б вітер, так нема.

ПОДОРОЖНІЙ.

То степ
Нічну свою мельодію співає.

МАРЯНА

(зачувши спів, крутиться в танку).

Ген в тумані
З тих верхів
Рине-плине у долину любий спів.
Геть зарані!
Щезни в-мить!
Хай ковбаня від кохання схолодить.
Чи ж старому,
Діду мій,
Сяють зорі, світить місяць золотий?
Геть додому
Аж на дно,
Де холодна постіль жде тебе давно!
Чи то ж сивій
Бороді
Залицяння, упадання молоді?
У дрімливій
Глибині
В тихих водах ти засни собі на дні...

(Юрко переходить греблю. Маряна кидається йому назустріч, повна сміху й жаги.)

МАРЯНА

(бере його за руку й веде до колеса).

Чіплявся знов... Ти глянь: зачув, тікає...

(Чути, як вир реве й стихає раптом. Вони розкотисто регочуть, викликавши в скелях дзвінку луну. Юрко притуляє до уст сопілку, Маряна крутиться в жагучім танку.)

ВАҐНЕР *(зачарований).*

Вона хороша, певне, хоч дикунка.
Весняний ночи сон...

ПОДОРОЖНІЙ.

Не сполохніть...

ВАҐНЕР.

Холодним розумом ладен повірить,
Що казка — не фантазії палкої
Є витвір, що вона — чарівна дійсність.

ПОДОРОЖНІЙ.

У кожного своя усюди казка,
І кожний з нас творець своєї казки, —
Барвистих мрій і золотих ілюзій.
Хоч смішно це, але у цім життя.
Фантазія дала таким, як ви,
Широкі й дужі крила, силу й міць,
На них літаєте в світах і казку
Створили ви, якій імя — Культура.

ВАҐНЕР.

Не казка це, а факт.

ПОДОРОЖНІЙ.

І казка — факт
На певний час. Живе тут казка степу,
Як легіт — ніжная, як фея — красна.

I все навкруг — і степ, і срібні хвилі,
I дикі скелі, й хмари у блакиті,
I вільний вітер, ніч і день, — усе
Живе. Але я почуваю вже,
Що йде нова натомісць казка — ваша,
I казка степу вмре, як ваша прийде.
А там — заявиться нова, і вашій
Умерти доведеться...

(Помітивши, що Ваґнер дрімає, й собі вкладається.)

На добраніч!...

(З млина виходить дід-мельник, щось каже Мар'яні, показуючи рукою на нічліжан, і знову йде в хату. Мар'яна з цікавістю дивиться в їх бік, потім потиху йде до них. Юрко, граючи, стежить за нею.)

ВАҐНЕР
(почувши ходу, одкриває очі й підводиться).

Хто тут?... *(Углядівши Мар'яну.)*
Хто ти, мій привиде прекрасний?

МАР'ЯНА *(зупиняється).*

Це я. Ви брали молоко?

ВАҐНЕР *(стає на ноги).*

Так, так...
Ввесь час я слухав голос твій чарівний,
Очима стежив за танком, і сон
Тікав з очей знеможених моїх.

Дитинства привиди вставали у думках.
Тут казка-мрія в дійсність обернулась.
Русалка, певне, ти?

МАРЯНА *(здивовано).*

Я — мельниківна.
Прийшла за глечиком від молока.

ВАҐНЕР

(кривиться; підходить бере її за руки й зазирає в вічі).

Ти мельниківна? Ні, не вірю я.

(Юрко перестає грати й стежить за ними.)

МАРЯНА.

Їй-бо...

ВАҐНЕР.

Чи бачив хто, щоб в мельниківни,
Замісць очей, виблискували зорі?
Щоб на устах троянди паленіли?
Не може бути брів таких у неї!...
Не крийся і скажи: ти королівна?

(Бере її злегка за стан.)

МАРЯНА

(сміючись, обережно визволяється й бере глєка).

Ви смієтесь?... Я—мельниківна. *(Хоче йти.)*

ВАҐНЕР.

Одну хвилиночку... стривай...

МАРЯНА.

Та хто ви?

ВАҐНЕР.

Хто я? Про те дізнаєшся за рік.

МАРЯНА *(з зацікавленням).*

Чому за рік? і як про те дізнаюсь?

ВАҐНЕР.

Вернусь сюди.

МАРЯНА.

Чого?

ВАҐНЕР.

Щоб оживить
Степи ці мертві...

МАРЯНА *(здивовано).*

Мертві?!...

ВАҐНЕР.

...і голі скелі.

МАРЯНА.

Тут все живе. Он спить і диха степ:
Як тільки сонечко позолотить
Шпилі цих скель, то він загомонить,
Озвуться скелі голосно луною.
Ген-ген у лузі закує зозуля,
Зашепчуть верби з вітром-пустуном
І зашумить шовковая трава;
До сонця річка радо засміється...

ВАҐНЕР *(нетерпляче).*

Все так, моє дитя…

МАРЯНА.

Тут все живе —
І хвилі кучеряві й тихі зорі.
Як тільки зійде місяць золотий, —
Засне все навкруги, то із води
Мене чарує дідько водяний…

ВАҐНЕР.

Ах, знаю я!… Людей… людей нема!

МАРЯНА.

Людей нема?… Юрко і дід… Доволі!
Навіщо більш?

ВАҐНЕР.

Навіщо? Я скажу, —
Уважно слухай і запамятай.
(Знов бере її за стан рукою.)
Хоча б на теє, щоб краса твоя
У пущах цих та марне не загибла.

МАРЯНА.

Мені то що?

ВАҐНЕР.

Пишатися на людях.
На те й краса, щоб з неї любували.
Цвіте та марно квітка, на яку
Не впав ні разу вдячний погляд людський.

І самоцвіт коштовний є подібним
До каменя звичайного, коли
Ніхто не зна, ніхто його не бачить.
Ти квітка та, ти самоцвіт коштовний.
Вродилась ти на те, щоб чарувать...

МАРЯНА *(сміється).*

Ото! Чи відьма ж я, щоб чаруватп?...

ВАҐНЕР *(скривившись).*

Фе, відьма... З дивних уст такі слова!...
Не відьма, а краса... Ти — чарівниця!

МАРЯНА.

Та, Боже, крий! Ніколи в світі я
Не чарувала...

ВАҐНЕР *(сміється).*

Ні?... То зачаруєш,
Коли краса твоя перед людьми
Веселкою блискучою засяє.

МАРЯНА.

Перед людьми? Нема ж їх, де вони?

ВАҐНЕР.

Зжену я безліч їх у нетрі ці,
І виросте там місто гомінке,
Де степ буяв і тирса шелестіла.

МАРЯНА.

Та хто ж ви — ґрап, чи князь, чи пан
вельможний,
Що вас послухають вони?

ВАҐНЕР.

Я той,
Хто цій пустелі скаже: оживи! —
І вмить вона, як в казці, оживе.

МАРЯНА.

Це правда?

ВАҐНЕР.

Так.

МАРЯНА *(відступає).*

Ви чарівник, виходить? —
Мені вже страшно, далебі.

ВАҐНЕР.

Чого?
Тобі нема чого боятись...

МАРЯНА.

Чом?

ВАҐНЕР.

Бо ти сама вродилася на те,
Щоб панувать.

МАРЯНА.

Над ким?

ВАҐНЕР.

Над усіма,
Хто буде тут, і над усим, що я
Зроблю...

МАРЯНА.

А що ж ви зробите?

ВАҐНЕР.

Побачиш.
Людей пошлю під землю за скарбами.

МАРЯНА.

Хіба ви знаєте, де ті скарби
Заховано?

ВАҐНЕР.

О так, я знаю все.

МАРЯНА *(смієтьсяя).*

Ого! То ви і справді чарівник...
А що робитимете з ними ви?

ВАҐНЕР.

Я вже сказав. Створю новую казку,
Я розведу такі огні, що з сонцем
Поборяться вони страшним проміттям,
І все навкруг од стогону машин
Прокинеться до справжнього життя.
Зруйную все в степах, щоб на руїнах
Спорудить царство дужих. Ти ж мені
Сяятимеш в змаганнях творчих духа,
Як добрий ґеній мій... За мною підеш?

МАРЯНА.

Куди? Я й не второпаю, про що ви…
А млин, наш млин?

ВАҐНЕР.

Що млин? На скелях тих
Збудую я палац тобі роскішний
І сад, як рай, крут нього розведу,
Вберу тебе, мов пишну королівну…
Куди не подивись — усе твоє,
Чого не забажай — вродилось тут.
Я сам — в ногах твоїх… Люби мене…

(Обнімає її й нашіптує палкі признання.)

ПОДОРОЖНІЙ *(підіймає голову).*

Пан інженір, як бачу, ґав не ловить, —
Він навіть сон солодкий залишив,
Щоб раптом розпочати творчу працю.
Не злий початок…

КРАМАРЕНКО *(сміється).*

Спіть, не заважайте.

ПОДОРОЖНІЙ *(лягає).*

Цікаво знати все ж таки, — чого
Вас занесло у цюю глушину?

КРАМАРЕНКО.

Пан Ваґнер розвідки тут розпочав
На землях будучого тестя.

ПОДОРОЖНІЙ.

Тестя?

КРАМАРЕНКО.

Так. Землі пребагаті.

ПОДОРОЖНІЙ.

Хто ж той тесть,
Коли не таємниця це?

КРАМАРЕНКО.

Старий
Тутешній дідич — пан Таран.

ПОДОРОЖНІЙ (*раптом сідає*).

Таран?!

КРАМАРЕНКО.

Чого так здивувалися?

ПОДОРОЖНІЙ.

Невже
На пана Ваґнера припав її,
Вільнолюбивої Сусанни, вибір?

КРАМАРЕНКО.

Марії тихої, скажіть.

ПОДОРОЖНІЙ (*з пільгою*).

Марії?...
Так, так. Виходить, в неї є сестра?

КРАМАРЕНКО.

Ви знали їх?...

ПОДОРОЖНІЙ.

Скажіть, звідсіль далеко
Живуть вони?

КРАМАРЕНКО.

А далеченько пак:
Як рушить зараз берегом ріки,
То сонця схід зустрінете у них.
А ви хіба туди йдете?

ПОДОРОЖНІЙ.

Як сонце
Позолотить шпилі похмурих скель,
В дорогу рушу я. Вона ще тут,
Я сподіваюсь?

КРАМАРЕНКО.

Бачив я обох
Днів три тому.

ПОДОРОЖНІЙ.

І скоро шлюб в Марії?

КРАМАРЕНКО.

О, ні: принаймні аж за рік.

ПОДОРОЖНІЙ.

Чому

Пан Ваґнер мусить довго так страждать,
Нудити світом од кохання? Чудно.

КРАМАРЕНКО.

За рік же цей повинен показати
Усім наочно він, що не химери
Всі домисли його, — що тут, в степах,
Лежить руда в землі.

ПОДОРОЖНІЙ.

Я розумію:

Й за це у нагороду в Тарана
Дістане дочку із степами. Так?
Ну, що ж: як бачу я, то він не дурень.

КРАМАРЕНКО.

Вони кохаються...

ПОДОРОЖНІЙ.

Це видно... Гляньте...

(Показує на Ваґнера, що обняв Маряну й цілує.)

КРАМАРЕНКО.

То байдуже: веселий жарт мимохідь.

ПОДОРОЖНІЙ.

Що жарт, то жарт: боюся тільки я,
Щоб не скінчивсь веселий жарт сльозами.

Чабан отой, по нім я помічаю,
Не зовсім жарти тії уподобав.
Кипить, немов окріп. Ось гляньте, гляньте...

(Юрко підбігає, обурений, хапає за плечі Ваґнера й одкидає його набік, бере Маряну за руку й тікає до млина.)

МАРЯНА.

Ой, леле! ти це, Юрку?

ВАҐНЕР.

О, прокляття!
Дикун! розбійник!...

КРАМАРЕНКО
(схоплюється, підбігає до Ваґнера й нахиляється над ним).

Що він вам зробив?
Поранив? ні?

ВАҐНЕР *(підводиться).*

Байдуже... налякав.
А ви ще не спите?

КРАМАРЕНКО.

Тікає сон,
Коли цікаву казку чуєш.

ВАҐНЕР.

Так,
Цікава казка. дивна і принадна.

(Дивиться, як обурена Маряна змагається з Юрком.)

Ви бачите — вона його не любить,
Вона обурена, що він так нагло
Нам перебив нічну розмову нашу...

КРАМАРЕНКО.

Нехай, нам спати час: коротка ніч.

ВАҐНЕР.

Так, будем спати ми, а на світанку
До діла знов...

(Вкладаються обоє. Розгнівана Юрком, Маряна одпихає його від себе й ховається у млині. Він якусь хвилю стоїть коло дверей і грає; вона не виходить. Тоді Юрко ламає сопілку об коліно, хутко переходить греблю й зникає в скелях)

КРАМАРЕНКО *(засипаючи).*

І знову тихо скрізь...

ВАҐНЕР *(засипаючи).*

А в тиші цій літають сни звабливі
І казку заплітають...

ПОДОРОЖНІЙ.

Увірвалась.

(По хвилі з млина, озираючись навкруги, виходить Маряна; переконавшись, що Юрка нема, вона тихо сміється до шуму води, погрожує кулаком водяникові, потім потиху прокрадається до нічліжан, стає навколішки коло Вагнера і, любуючи, довго дивиться на нього.)

(Ваґнер одкривае очі; побачивши її, раптом сідае. Маряна, поклавши палець на уста й показуючи на тих, що сплять, дає знак мовчати, потім міцно оповивае його шию руками й палко цілуе. Коли він хоче одповісти тим самим, вона, сміючись, викриваеться, тікае до млина, по дорозі піднімае камінь, жбурляе весело у воду й зникае у млині.)

ВАҐНЕР

(повернувшись на місці, зачарованим поглядом слідкуе за нею).

Прекрасний сон приснивсь…

ПОРОДОЖНІЙ.

Не пробудіться.

ВАҐНЕР *(не повертаючи голови).*

О, він ще тільки розпочавсь для мене.
Кінця не видно ще. Початок казки,
Що тут, в степах цих, заплелась…

ПОДОРОЖНІЙ

(перевертаючись на другий бік і засипаючи).

Початок
Не злий… який то буде їй… кінець?

II.

Кабінет директора заводу й шахт Ґустава Ваґнера. Відчинене вікно в сад, залитий передвечірнім сявом.

Ваґнер, схвильований, ходить з одного кутка в другий.

ТРОХИМ *(входить)*.

До вас пан Крамаренко.

ВАҐНЕР.

Хай увійде.

(Трохим виходить. Ваґнер ходить роздратований, нервовий.)

КРАМАРЕНКО
(тихо входить, стає біля порогу й слідкує за Ваґнером).

Ви чимсь схвильовані, то може я
Зайду по справі иншим разом?

ВАҐНЕР *(зупиняється)*.

Це ви?
Гаразд... скажіть, що діється у нас?

КРАМАРЕНКО *(здивовано)*.

Я вас не зрозумів...

ВАҐНЕР *(дражливо).*

Не зрозуміли?
Ну-да... я так і знав... Усюди ви
Все ходите — на шахтах, на заводі,
А що там діється — нема вам діла.

КРАМАРЕНКО.

І знов таки — я вас не розумію.
Що сталося?

ВАҐНЕР.

А те, що хтось, незнаний,
Непроханий — намігся стати нам
В замірах наших на шляху
І підступом таємним сіє ремство
Між тими, хто повинен нашій владі
Служити без вагання.

КРАМАРЕНКО.

Вперше чую.

ВАҐНЕР *(іронично).*

Так? Ви не чули? Ще б пак...

КРАМАРЕНКО *(образливо).*

Прошу вас...
Догани я, либонь, не заслужив.
І взагалі — яке до того діло
Мені, що зовсім инші маю справи?
Коли моє не в лад...

ВАҐНЕР *(перемінивши тон).*

Мені пробачте...
Але... я так схвильований всим цим...

КРАМАРЕНКО.

Та в чім же, власне, річ? що сталось?

ВАҐНЕР.

Дістав відомости допіру певні я,
Що скрізь помітно настрої нові,
Що дух слухнянства зник і вже натомісць
У де-яких палкіших головах
Заворушилися якісь химерні
І фантастичні мрії, котрі йдуть
Всім нашим всупереч...

КРАМАРЕНКО.

Не чув, не знаю.
Які підстави є, щоб думать так?

ВАҐНЕР.

А ось побачим зараз!... Гей, Трохиме!

ТРОХИМ *(входить).*

До послуг пана.

ВАҐНЕР.

Ще нема нікого?

ТРОХИМ.

Приведено когось. Чекає тут,
Поки покличе пан.

ВАҐНЕР.

Нехай увійде.

(Трохим виходить і впускає до кабінету Подорожнього. Він в одежі робітника, одірваного від роботи.)

ВАҐНЕР *(придивляється).*

Десь бачив вас?

КРАМАРЕНКО *(здивовано).*

Це ви?... Зустріли вас
Колись біля млина? Питали ви
Про пана Тарана, а на світанку
Либонь і рушили туди?

ВАҐНЕР *(здивовано).*

Куди?
До Тарана?...

ПОДОРОЖНІЙ.

Ви кликали мене?

ВАҐНЕР.

Що вам до Тарана?

КРАМАРЕНКО.

Питав мене
Про панну він Сусанну.

ВАҐНЕР

(пильно дивиться на Подорожнього)

Хто єсте?

ПОДОРОЖНІЙ.

Ви кликали мене?

ВАҐНЕР *(дражливо).*

Я кликав вас...
Чутки про вас непевні я дістав.

ПОДОРОЖНІЙ.

Можлива річ.

ВАҐНЕР *(спалахнувши).*

Ви розумієте? —
Непевні.

ПОДОРОЖНІЙ.

Так, я розумію.

ВАҐНЕР.

Ви
Кохаєте химерную ідею —
І нам в замірах наших на шляху
Намислили тут стати. Стережіться!
Іти бажаю непохитно я:
Зустрінемось, то буде грім.

ПОДОРОЖНІЙ.

О, так!
Багато в хмарі блискавиць і грому,

Але ми знаєм всі також і те,
Що десь за хмарою сияє сонце.

ВАҐНЕР *(дражливо).*

Слова! Ми ж люди діла, а не слів,
І певний шлях поперед нас послався.
Немає инших, не повинно бути!

ПОДОРОЖНІЙ.

У кожного є шлях свій у житті:
Кому усипано його квітками,
Осяяно блискучими огнями:
Їх подорож тріюмфом є гучним.
А иншим він колючими тернами
Послався ген — в принадну далечінь,
Повився мороком і закишів,
Замісць квіток, отрутним, хижим гадом.
І темно навкруги...

ВАҐНЕР *(нервово ходить).*

Зблукаєтесь, глядіть.

ПОДОРОЖНІЙ *(з захватом).*

О, ні! Негаснущим огнем у пітьмі
Пал серця їх їм світить до мети.
На крилах мрій орлом далекозорим
Прудкий їх розум всесвіт облетить.
І прийде час: зіллються їх бажання
В один акорд могутний, одностайний,
І світ вітатиме повий глагол.

Під ноги вам ласкава доля квіти
Все кидає з усмішкою раба,
Позад же вас, де ви пройшли, — руїна,
На ній злочин голодним виє звірем.
Поперед тих — колючий терен, скелі:
Що ні ступінь, то слід од них крівавий
Огневим цвітом землю укриває
І до мети готує путь страшну.
Ваш шлях — то шлях обраних, наш — усіх.
Коли ж, як хмари дві, зійдуться грізно
І викрешуть огонь — чия провина?

ВАҐНЕР.

Ат, чув не раз мізерную бридню!
І не мене вам нею здивувати,
І не мене вам нею зупинити.
Моя мета й заміри непохитні.
Не раю вам ставати на шляху,
Бо не на те я дужою рукою
Пустелю цю у місто обернув
І там, де вив голодний вовк вночі,
Машин слухняних дужий хор
Співать примусив пісню перемоги.

ПОДОРОЖНІЙ.

Навіщо зупинять?.. Ви йдіть своїм,
А ми своїм шляхом. Як що ж зійдуться,
То буде грім...

ВАҐНЕР (*тупнувши ногою*).

Я прошу вас мовчати!
Ви хто єсте? Приплентач беззахистний,
Кому подав я руку запомоги.
То як же смієте здіймати руку
На те й на тих, хто дав вам образ людський?

ПОДОРОЖНІЙ.

Я тільки йду своїм шляхом.

ВАҐНЕР.

Глядіть,
Щоб він у прірву швидко вас не справив.
А поки-що я вас попереджаю:
Ще крок один, непевний рух і слово —
І вам нема чого робити тут.
Я все сказав і знайте — це в-останнє:
Вже більше вас сюди я не покличу.
Розмову скінчено.

ПОДОРОЖНІЙ.

Прощайте.

ВАҐНЕР.

Йдіть.

(*Подорожній виходить, Ваґнер ходить по кімнаті.*)

Нахабство... голови дурні!..

(*До Крамаренка.*)

Ви чули?

КРАМАРЕНКО.

Все чув, але.. навіщо хвилюватись?
Звичайний мрійник це.

ВАҐНЕР.

Зараза це.
Уваги не зверніть — страшною
Скрізь пошестю розійдуться оті
Його ворожі мрії *(Зупиняється.)*
Ви, либонь,
Про панночку Сусанну щось згадали?

КРАМАРЕНКО.

Так, він звідтіль, од млину, простував
До неї...

ВАҐНЕР.

Чудно... Я не розумію,
Що спільного у них?

КРАМАРЕНКО.

Він не казав.

ВАҐНЕР.

Це дивно... А-проте... вона, Сусанна —
Химерна голова і в мрії теж
Уся поринула. Ви з чим прийшли?

КРАМАРЕНКО

(розгортає один з принесених плянів).

Про млин хотів порадитися з вами.

Робив я розвідку і зміркував,
Що кращого для водокачки місця,
Як те, де млин стоїть, нема нігде.

ВАҐНЕР

(уважно рвзглядає плян місцевости).

А тут... чому неможна тут поставить?..

КРАМАРЕНКО.

Зверніть увагу: плесо тута.

ВАҐНЕР.

Ну,

То що, як плесо?

КРАМАРЕНКО.

Завше небезпека
Намулів і мілизн, що йдуть звідсіль,
Од греблі і од млину. Вир лютує,
Рве дно, рве береги і зносить ввесь пісок
Сюди... Тому ж і плесо тут зявилось.

ВАҐНЕР.

А як поглибити й розчистить дно?

КРАМАРЕНКО.

Нічого не поможе. Що-весни
Нам довелося б це робити.

ВАҐНЕР.

Ну?

КРАМАРЕНКО.

І водокачка наша нам утроє
Обійдеться тоді.

ВАҐНЕР.

Хм... Як так — не треба.

КРАМАРЕНКО.

Пробачте ви мені, але все це
Мене дивує трохи. Чом не тут,
Де млин старий, нікому не потрібний,
Не збудувати нам того, що треба?
Глибоке дно, низький скелистий беріг,
І ґрунт камінний тут міцний, як криця.
Напів-зруйновану ми цюю греблю
Підправимо як слід, зміцним бетоном
І — кращаго нам нічого й бажати.

ВАҐНЕР *(гостро)*.

А млин? а мельник?

КРАМАРЕНКО *(озирається)*.

Млин? Чому той млин
Нам мусить стать на перешкоді? Ми
Дідка того, що там живе в тій пустці,
Кудись переведемо до казарми.
Повірьте ви, що буде там не гірш
Йому з робітниками. Він старий
Зробився, як дитина, й потрібує
Вже догляду давно...

ВАҐНЕР *(озирається).*

Ссс... мовчіть про це...
Вона почує. Я ж її запевнив,
Що все гаразд в млині, що дід радий,
Веселий її щастям.

КРАМАРЕНКО.

Ваша воля.

ВАҐНЕР.

Йому не пробували ви казати
Про це?

КРАМАРЕНКО.

Не хоче й слухати: тікає
У млин — сердитий, зляканий. Замкнеться
І більш на мову не дається він.

ВАҐНЕР.

От бачите.

КРАМАРЕНКО.

А що ж робити мусим?
Заводові вода потрібна? так?..
Чому ж повинні ми офірувати
Конечними потребами безглуздим
Дідка благого вибаганкам?

ВАҐНЕР.

Так...

(Ходить нервово по кімнаті, вагаючись).

Так місця иншого нема?

КРАМАРЕНКО.

Нема.

ВАҐНЕР *(зважившись).*

Робіть, як маєте за користніше.
Дідка пристройте десь в гурті, а млин
Розкидайте — й негайно до роботи.
А там... збудуйте ви... також негайно,
Окрему хату для старого.

КРАМАРЕНКО.

Нащо?
Йому й в робітницькій не кепсько буде.

ВАҐНЕР *(дивлячись кудись у бік).*

Оселите із ним Маряну...

КРАМАРЕНКО *(здивовано).*

Казку?

ВАҐНЕР.

Так, Казку.

КРАМАРЕНКО.

Доглядать за дідом я
Знайду когось без неї.

ВАҐНЕР.

Ні, вона
Повинна вийти звідсіль незабаром.

Ви розумієте мене? — повинна.
За кілька часу маю взяти шлюб
Я з панною Марією.

КРАМАРЕНКО.

Ах... так?
То инша річ... *(Підводиться.)*
Я все зроблю. Прощайте!

ВАҐНЕР *(ходячи в задумі).*

А? що?.. Ідіть, ідіть... робіть, як краще.

(Крамаренко виходить. Ваґнер який час ходить з кутка в куток у похмурій задумі.)

ТРОХИМ *(входить).*

Вам, пане, лист. *(Віддає й виходить).*

ВАҐНЕР *(розриває конверт і читає).*

„...Слідом за посланим і ми до вас
Приїдемо у гості — дочки її я.
Вже вибачте, що так наскоком...“

(Злісно мне лист і кидає до кошика).

Чорррт!..
Цього лиш бракувало, щоб вони
Зустрілись тут.

(Дзвонить. Входить Трохим.)

Хай прийде Марта зараз!

(Трохим вклоняється й виходить.)

Ат... чорт!.. Та як же не до-речи гості!

(Ходить по кімнаті схвильований, потім сідає за стіл і перегортає папери.)

МАРТА *(входить).*

Ви кликали мене, мій пане?

ВАҐНЕР *(ніяково, але суворо).*

Так,

Я кликав... Так... Де Казка?

МАРТА.

Прилягла.

Все вас чекала...

ВАҐНЕР.

Ну, гаразд.,. Ти от що...

За кілька часу в гості пан Таран

До мене з паннами прибуде... Чуєш?

МАРТА.

То ваша наречена, пане?

ВАҐНЕР *(вражений, озирається).*

Що?!

То ти це знаєш?

МАРТА.

Хто ж про це не знає?

Усі про це балакають давно.

ВАҐНЕР

(підвівшись, упалим голосом).

А... Казка?

МАРТА.

О, крий, Боже! Пильнувала,
Щоб хто її не сказав, я паче ока.

ВАҐНЕР *(з пільгою).*

За це я дякую і не забуду.

МАРТА.

А далі ж що?

ВАҐНЕР.

А далі з дідом вдвох
Її оселимо десь осторонь.
Потроху ти до цього підготуєш.
Поплаче трохи — там і перестане.

МАРТА *(крутить головою).*

Ох, ні... не так вона кохає пана,
Щоб наглую розлуку пережити.

ВАҐНЕР

(спалахнувши, тупає ногою).

Так мусить бути! чуєш?.. Хоч там що!..

(По хвилі.)

Ти думаєш, мені не тяжке це.
Але... що ж маємо робить? Не все
Так робиться, як ми того бажали б,
А так, як нам велить життя.

МАРТА.

Не знаю,
Казати що і з чого починати.

ВАҐНЕР.

Її до думки ти привчи поволі,
Що так повинно було конче статись.
Що це не зрада, ні... що я, крім неї,
Нікого не кохав і не кохаю...
Що може там, в убогій обстанові,
Її краса принадами новими,
Як райський квіт, для мене процвіте.
Це не слова...

МАРТА (*вжахнувшись*).

А пані молода?

ВАҐНЕР (*дивлячись у вікно*).

Ах, пані... так... Але вона все хвора:
Краси життя я з нею не зазнаю.

(*Замислюється. По хвилі.*)

Вони приїдуть скоро, то гляди ж,
Щоб Казка їх не бачила. Я швидко
Спроваджу їх. Її ти не пускай, —
Щось вигадай...

МАРТА.

Гаразд, подбаю я.

(*Зітхає й виходить. Ваґнер ходить який час нервово по кімнаті, потім сідає за стіл і переглядає папери, одбіраючи де-які, щоб захопити з собою.*

Входить, підкрадаючись навспиньках, Маряна; за нею зупиняється на порозі обурена й схвильована Марта. Маряна підходить ззаду до Вагнера й затуляе йому долонями очі. Марта махає рукою й зникає.)

ВАҐНЕР *(бере її за руку).*

Це ти, моя красо?

(Оповивае стан її рукою й садовить собі на коліна.)

МАРЯНА *(сміється).*

А що — злякала?

ВАҐНЕР *(ніжно).*

Злякала? ти? Чи може ж тихий сон,
Торкнувшись ніжно вік, вжахнути нас?
О, ні! Навіє мрію легкокрилу
І ніч оберне в казку чарівну!
Чи може ж срібний місяцевий промінь,
Цілуючи вночі нечутно вії,
Злякати нас і казку перервать?
О, ні! Рій привидів, іще незнаних,
Знадних, бажаних збудить перед нас,
Сплете в танку рухливім їх в гірлянду
І зачарує нас.

МАРЯНА *(надувши устоньки).*

Ти певне чув,
Як двері одхиляла, й не злякавсь.

ВАҐНЕР *(пригортає її).*

Пустушко ти моя!... Так, так, я чув,
Як чує ніч, що прийде день ясний.

МАРЯНА *(тупає ногою)*

Не хочу ніч!

ВАҐНЕР.

Ти день, я — ніч.

МАРЯНА.

Не хочу.
Хай ясно буде в нас на серці!

ВАҐНЕР *(з болем).*

Ох,
Не знаєш, серце, ти, яка тут ніч
В душі моїй!...

МАРЯНА *(з жахом).*

Що сталося з тобою?

ВАҐНЕР.

О, поки-що нічого.

МАРЯНА.

Тут хтось був
І в серце влив отрути.

ВАҐНЕР.

Не було
Нікого тут. Та люди й не страшні.

Страшніша нам, голубко, неминучість.
Скажи, кохаєш дуже ти мене?

(Маряна мовчить.)

Кохаєш, знаю я... тому і мучусь...

(Маряна, почувши це, одсахнулася.)

Стривай, чого ти так?

(Маряна дослухається до згуків сопілки, що раптом почулись із саду крізь вікно.)

Маряно, зоре!...

МАРЯНА.

Ти мучишся, що покохав мене?

ВАҐНЕР *(підходить до неї).*

Не те... Не варт любови я твоєї!
Не можу я кохати безоглядно,
Як ти мене.

МАРЯНА.

Ти більш мене не любиш,
Як то було колись, я почуваю, —
А то чому б в твоєму серці ніч
Так розгорнула раптом крила.

ВАҐНЕР.

Ні,
Не те... І як могла та чорна думка
В твоїй вродитися голівці?

МАРЯНА.

В серці:
Воно раніш од голови все знає,
Бо вяне там, де відгуку нема.

ВАҐНЕР.

Що кажеш ти?!... Невже не палко бється
Моє назустріч серденьку твоєму?
Схились сюди, до мене пригорнись:
Невже в устах моїх не той огонь,
Що так палав раніш завжди до тебе
І на щоках запалював троянди?
І в очі глянь... Погаснуть хай навіки,
Коли хоч искра зрад...

(Раптом замовкає, задумливо.)

Немає зради...
Не зрада це...

МАРЯНА *(тривожно)*.

Чого ти?

ВАҐНЕР.

Ні, не зрада...
Але... але... не знаю, що... О, Боже!
Яка страшенна подлість!..

(Стоїть якусь мить, ухопившись за голову, потім хутко бере папери з столу й мовчки виходить.)

МАРЯНА *(робить рух до дверей).*

Любий мій!
Навіщо знов лишаєш свою Казку
В самотині?.. Пішов і не оглянувсь.

(Стоїть у задумі, потім підходить і сідає край вікна, вся опанована журними думками. Із саду линє тихий, розпачливий спів сопілки.)

МАРТА *(входить).*

І знов ти журишся, Маряно?

МАРЯНА *(стенувшись).*

Ні,
Це не журба... Од щастя спочиваю.
Щаслива ж, Марто, я... а щастя що?
Воно — як квіти пишні, запашні:
Їх пахощами повна ця оселя,
Як щастям повна вщерть моя душа.
Але...

МАРТА.

Але...

МАРЯНА.

Після квіток роскішних,
Так часом заманеться хоч торкнутись
Устами до квіток простеньких, степових,
Що вітром пахнуть вільним, і очами
Голубить їх, мов діточок маленьких,
В яких душа прозора, як вода
На плесі... *(Прояснівши.)*
Так, вода прозора там...

МАРТА *(пильно дивиться на неї).*

Маряно, хвора ти, я бачу... Стій...
Голівка не болить у тебе?

(Прикладає до чола Маряні долоню.)

МАРЯНА *(озирнувшись).*

Ні...
А що я вас спитаю, Марто?..
Як я сюди втікла, — в млині зостався
Мій дід старий, благенький. як дитина.
Не чули ви — живий ще він? не вмер,
Нудьгуючи за мною?

МАРТА.

Ти про це
Не говори ніколи: пан не любить
І навіть згадувать заборонив.

МАРЯНА.

Чому заборонив?

МАРТА.

Бо не про теє
Повинна думати Маряна. Нащо
Дарма трівожити і краять серце?
Тепера пані ти...

МАРЯНА.

Я мельниківна.

МАРТА.

Була колись... Минулося...

МАРЯНА.

Я — Казка.
Ґустав мене так зве. Куди пішов він?
Чому так часто ходить?.. Щось мені
Так сумно, Марто... А Юрко в саду
Ще жалібніш співа, немов ховає
Своє він щастя. Так, то він хоронить
Своє кохання... Він любив мене,
А я... Скажіть, Ґустав мене ще любить?

МАРТА.

Сама ти добре знаєш...

МАРЯНА.

А чому ж
Усе частіш од мене він тікає?

МАРТА.

Клопіт йому чимало єсть без тебе.

МАРЯНА.

Не те... не те... Ох, чую, що не те?..
Нам люба Казка раз, удруге, втретє,
А далі вже і надокучить.

МАРТА.

Ат!
Він інженір — і діла та клопіт
Занадто є у нього: ціле місто
Він тут спорудив у степу глухім,
То треба ж раду дать.

МАРЯНА *(запалившись).*

Бодай вона,
Огнем споруда тая понялась,
Коли нам застує вона любитись!

МАРТА *(махає на неї руками).*

Маряно, схаменись!...

МАРЯНА.

Бодай вона
Запалася навіки!... Я одна
Зосталася б тоді у нього. Він
Тоді не кидав би мене саму
З нудьгою, смутком і думками, він
Не проміняв би...

МАРТА *(підводиться).*

Ти дурне верзеш:
Чи можна ж цілий вік йому сидіти,
Та бути нянькою тобі, коли
Десь кличе діло, служба і клопоти?
Дитина ти, зростала у степу,
І далі млину, далі греблі й річки
Не бачила ні світу, ні людей.

МАРЯНА *(замислено).*

Так... так... зростала у степу... еге,
В степу... Я — Казка.

МАРТА.

Краще йди приляж.
Піду я постелю. *(Виходить.)*

МАРЯНА.

А казка вабить
І раз, і двічі, потім надокучить...
(Здрігається.)
Невже?... так хутко?... Ні, не може бути.
Проте... вже кілька день, як я ще сплю,
Зникає він невідомо куди,
Приходить тільки ніччю, а то й зовсім
Ночує десь не дома. Я ж — сама...
Сама... *(Дослухається.)*
Як сумно грає він в цей вечір.
О, Юрку... Юрку... гарний, милий, любий...
Прийди... розваж... дай серденьку поради.
Чи чуєш, як твоя Маряна квилить,
Мов чайка та над річкою підбита,
Немов твоя сопілонька тужлива?

(Знов дослухається; сопілку чути виразніш. Маряна, прояснівши, схоплюється й жадливо дивиться в одчинене вікно — вся порив, вся зустріч.)

Іде... сюди підходить він... Юрко!...
Юрко!... А може то мені почулось?...

В понурих скель пустун всесвітній вітер
Украв той спів і на легеньких крилах
Приніс мені жаданий подарунок...
І квітів пах з степів зеленобарвних,
І рокіт хвиль в камінням мовчазних,
Зітхання вечора і плач отари...
А може... серце плаче то самітне
За тим, що більш не вернеться ніколи?

(Знов дослухаеться.)

Ні, ні... То він, Юрко, сюди підходить.
Я чую вже ходу...

(Раптом гра уриваеться; вона нагинаеться до вікна й хутко одскакує; вікном стрибає в кімнату чабан Юрко.)

Юрко!... Юрко!...

(Обнімає й цілує, потім крутить його по кімнаті.)

Прийшов, прийшов, прийшов!...

(Юрко дивиться на неї поглядом, повним кохання й муки. Він не пручаеться; коли ж вона перестає, то він бере її за руку і, показуючи у вікно, тягне, благаюче.)

Ось пострівай!
Скажи, як млин? дідусь іще живий?

(Юрко киває головою й знов тягне за собою.)

Куди? Стривай! ти сядь тут біля ніг
Та розкажи, що діється у вас.

(Він дивиться на неї з докором, потім, зважившись, сідає на підлозі коло ніг її і, дивлячись їй у вічі, починає грати на сопілці сумну-сумну мельодію, що врешті нагадує тяжкий плач.)

МАРЯНА

(уважно слухає, ніби розмову).

Краса степів поволі умірає,
І там, де вітер, як орел, гуляв,
Туман задушливий висить, як хмара.
Грай, грай… я слухаю, я розумію.
Як ніч-краса на землю тихо сходить,
Огні і огнища палають всюди,
І гаснуть зір привітнії лямпади…
Замовкли співи степу чарівні
За гомоном людським, машинним ревом.
І пишнії барвисті килими
В руйновище і смітник обернулись.
Грай, грай. А млин, старенький млин
Ущух навік і журно похилився,
Мов дід старий під тягарем життя.
Сміється дід, зелений дідько плаче,
А я щаслива тут… *(Замислюється.)*
Щаслива? я?…

(Схоплюється. Юрко уриває гру.)

Авже ж щаслива я, і годі плакать.
Іти? Куди? А він, Ґустав коханий?
Ось незабаром прийде він сюди,
І сум розтане мій у бризках сміху.
А ти іди і дідові розкажеш,
Що тут живе Маряна, мов цариця,
Що я свого Ґустава ублагаю,
І візьме діда він сюди й тебе.
І знову будеш тут ти коло мене…

(Замислюється. Юрко знов награє.)

Що кажеш ти? Він млин зруйнує?
О, ні, вигадуєш! мене він любить!
Що? що? *(З жахом.)*
Мене не любить більше він?
(Замислюється.)
Не любить більш?
(Стенувшись.)
Ой, Юрку, брешеш ти!...
(Свариться на нього пальцем.)

(Юрко, ображений, перестає грати й схоплюється на ноги, очі йому палають.)

МАРЯНА *(сміється).*

Ага, впіймала на брехні!... А що!
(Бере його за плечі й крутить по кімнаті, пританцьовуючи.)
Він любить, любить, любить...

МАРТА *(на порозі, вжахнувшись).*

Свят, свят, свят!

(Юрко, углєдівши її, вистрибує вікном у сад.)

МАРТА *(отямившись).*

Це ж хто? це ж що?

МАРЯНА

(регоче, підбігає до неї, хапає за стан і крутить по кімнаті).

Юрко, Юрко, Юрко!...
Юрко чабан...

МАРТА
(пручається й вислизає з рук).

Чабан? Це так, це так!
Це гарне товариство! Ох, Маряно,
Вже певне глузд голівку твою кинув.
Подякуй Богу, що не пан, а я
В цю мить сюди до тебе нагодилась.
Це так... це так...

МАРЯНА.

А що хіба?

МАРТА.

А те,
Що перепало б і тобі й мені.
Найпаче ж Марті, щоб пильніш дивилась.
У панських горницях — чабан! Ну-ну!
Чи хто чував такеє, чи видав?
Отару б ще пригнав сюди в кімнату...
(Нахиляється й розглядає підлогу).
Не набруднив своїми постолами?...

МАРЯНА.

А знаєте, що вам скажу я, Марто?

МАРТА.

Щось вигадала знову?

МАРЯНА.

Ні, давно
Вже думаю про теє.

МАРТА.

Та про що ж?

МАРЯНА.

А як гадаєте, він згоден буде?

МАРТА.

Та хто й на що?

МАРЯНА.

Ґустав, — щоб діда взять
Сюди, до нас, а з ним Юрка? авже ж?
Фу-фу, як заревів би водяник!...

МАРТА *(сплїскує руками).*

О, Господи! ти зовсім божевільна.
Та де ж це видано, щоб в панський дім
Пускали жить якогось мужика,
А з ним, старим, ще й чабана в додачу?
Ввесь дім вони за тиждень засмердять.

МАРЯНА *(розчаровано).*

А я ж... мене пустили?...

МАРТА.

Ти не те...
Не те... Пан знав, кого пускав і за що.
Та коли б я красу таку мала,
Здається... ат!... *(махає рукою).*
Та що там і казать!

А ти про тсе думку залиши.
Як хочеш з дідом жить, то йди до нього.

МАРЯНА.

А як же без Ґустава?...

МАРТА.

Що Ґустав!
Він знайде й там, як будеш ти потрібна.

МАРЯНА *(задумано).*

Він знайде й там...

МАРТА.

Авже ж.

МАРЯНА.

Не пустить він.

МАРТА.

Чого не пустить? — пустить. А пішла б?

МАРЯНА *(задумано).*

Пішла б хоч на хвилиночку побачить...

МАРТА.

Чого там на хвилиночку — назавше.
І дід радий би був... і той... чабан.
І пан би їздив, як покличеш. Хочеш —
Його про це я попрохаю... Добре?

(Маряна мовчить у задумі.)

ТРОХИМ

(входить, прибірає на столі, скоса сердито позираючи на них).

Ішли б звідсіль... Хтось може нагодиться
До пана раптом... і перепаде
Мені за непорядок. В кабінеті
Бабам не полагається... Усе
Повинно буть на місці на своїм...
Коли ти жінка, то й сиди десь инде,
А кабінет для тих, хто діло робить...

МАРТА.

У, діло... ач, який знайшовсь трудящий!
Іззіли кабінет твій діловий.
Ходім, Маряно, годі міркувати...

(Виходять.)

ТРОХИМ

(прибравши в кабінеті, сідає в крісло за стіл, бере сигару із скриньки й закурює).

Хе-хе, трудящий... Що то баба! Їй,
Як віхтем або віником не теє...
Еге... то то вже і не той... Дурна!
Хіба їй зрозуміть, що з паном ми
Працюємо... працюєм головою...
А це не жарт... еге... того... наука!...
Куди ж їй з бабським розумом це знати!...
Понятія нема... Горшки їй той... *(По хвилі.)*
Колись ми з паном...

(Дзвінок. Трохим повертає голову.)

Наче дзвонить хтось?
Отак, як бачиш... день-у-день... еге...
І побалакати нема часу.

(Поволі підводиться й виходить у передпокій. За хвильку у кабінет увіходять панна Марія і панна Сусанна.)

МАРІЯ *(до Трохима).*

Татусь пішов до пана у контору,
А нам звелів його тут почекати.

ТРОХИМ *(вибачливо).*

Це можна, можна. Знаю ж я, хто ви,
Тому і дозволяю. Нареченій
Ясного пана нашого і тут...
І в кабінеті можна.. а то ж як!... *(Сідає.)*
Я знав старого Тарана...

МАРІЯ
(й Сусанна перезираються здивовано).

Ви йдіть,
А ми сами підождемо їх тут.

ТРОХИМ *(підводиться).*

Гаразд, гаразд... Розважити хотів,
Поки пани повернуться з контори.
Як що ж ви той, то... я й того... піду.

(Виходить).

(Марія любовно розглядає кабінет.)

МАРІЯ.

Тут, за оцим столом, працює він...
Як згорне білий день шумливі крила,
І ніч задумлива покриє землю,
Зашепче сад тихенько під вікном,
Він творить тут в натхненній самоті
Сам-на-сам з творчими думками. Тут,
У тишині, в захистнім цім куточку,
Душі його присутність відчуваю.
І творчі образи, як привиди незримі,
Розмову тихую з його душею,
Я чую, тут ведуть.

СУСАННА

(ввесь час суворий вигляд має).

То мрійний вечір
Спустивсь на сад, шепочеться із ним.

МАРІЯ.

Із пітьми небуття у зриму дійсність
Він викликав їх розумом палким
І ожвив, служить своїм замірам
Примусив їх, як дужий володарь.
Ти чуєш, сестро, стогін їх журливий?

СУСАННА.

То в горницях порожніх і просторих
Хода легенька наша одгукнулась
Журливою луною...

МАРІЯ (*не слухаючи*).

Ось перо,
Великих дум постійний виконавець.
Ось тут папір натхнення дожидає.
А ось сувій із пляном докладним, —
Це творчости етап передостанній.
(*Бере фотографію.*)
А ось... Це ж хто?.. Укохана сестра
В простецькім убранні і у віночку...
Прекрасна, як весна...

СУСАННА.

Сестра? Не знаю...
На нього щось не схожа.

МАРІЯ.

О, не завжди
Сестра на брата схожа.

СУСАННА.

Я не чула,
Що в нього є сестра... Він не казав.

МАРІЯ (*трівожно*).

А хто ж?...

СУСАННА.

Ти глянь, яким огнем, жагою
Палають очі дівчини цієї.

МАРІЯ.

То що?

СУСАННА.

Вони печуть, чарують, ваблять,
І одірватися од них — дарма,
Дай гляну ще!... Яка краси безодня!
Дивитись в них — то є вже щастя. Ні,
Це не сестра. Щоб мати перед себе
Повсякчас образ цей і не забути,
Що то сестра — цього не може бути...
Коли ж то правда, що сестра вона,
То... я не знаю... він про гріх забув.
Яка краса!...

(Входить тихенько Маряна й стає на дверях.)

МАРІЯ *(вгледівши її).*

Це ж хто?...

СУСАННА *(пошепки).*

Вона... вона...

МАРЯНА *(привітно посміхаючись).*

Добривечір!...

МАРІЯ.

Ви ж хто єсте?

МАРЯНА.

Я?... Казка.

СУСАННА *(здивован).*

Ви Казка?

МАРІЯ *(дивиться на сестру).*

Казка?... Чудно як... мов в сні.

МАРЯНА.

Ґустав мене так зве.

МАРІЯ *(хитнувшись).*

Ґустав?

СУСАННА *(суворо).*

Хто ж ви?

Сестра йому?...

МАРЯНА.

О, ні, я не сестра.

Я — Казка. Думала, що він прийшов,
І йшла сюди, бо маю щось такеє
Сказать йому, від чого вже ніколи
Він не забуде більш своєї Казки.

(Підходить до сестер.)

Тихенько будем ми тут розмовляти,
Бо Марта, сидячи там, задрімала:
Вона прийти сюди заборонила
Мені: в Ґустава, каже, є робота,
А ти йому там будеш заважати, —
То ми тихесенько, щоб не почула.

МАРІЯ *(ледви промовляючи).*

Він... любить вас?

МАРЯНА.

Казав, що дуже любить...
Любив, це знаю я, — любив він так,
Як промінь золотий кохає квітка,
Як усміх зір душа самітна любить.
Коли дививсь — квітки в душі цвіли,
Коли сміявсь і говорив, — то в серці
Бреніли співи чарівні назустріч,
І ніч здавалася рожевим ранком.
Але... я — Казка. *(Замислюється).* Так,
Я тільки — Казка.
А всяка казка нам надокучає,
Коли не раз, не два її ти чуєш.
Дива її нас більше не цікавлять,
Бо знаєш їх усі ти наперед.
Я — Казка та, яку він знає всю,
Тому і нудиться, шука нової,
І усміх лагідний його до мене,
Мов заграва після грози далека —
Ясна, блискуча, та... холодна... Так...

(Стенувшись, весело.)

Але... нову я Казку дам йому!
І він навіки мій... ні, краще наш,
Бо Казка та в мені.

МАРІЯ *(упалим голосом).*

Яка ж? яка?

МАРЯНА

(нахиляється до них і шепоче).

Дитина це — його й моя: допіру
Під серцем я своїм її почула,
Прийшла йому сказать, та...

МАРІЯ

(падає непритомна на руки Сусанні).

Ах!...

СУСАННА

(обережно кладе її на канапу; до Маряни)

Води, води! Гей, хто там!...

(Входять Таран і Ваґнер).

ТАРАН *(кидається до дочки).*

Що таке?
Маріє, пташечко... *(До Сусанни.)*
Що сталось тут?

ВАҐНЕР

(зрозумівши все, розлютований, кидається на Маряну).

Тебе убить замало!...

МАРЯНА

(з жахом простягає руки, скрикнувши).

Ах! убє...
Він вбє мене!.. Юрко! дідусю! пробі!..

(Падає важко на підлогу, непритомна.)

ВАҐНЕР *(хапаеться за голову).*

Ах!.. все загибло!..

(Таран налив тим часом з карафи води і вкупі з Сусанною одволав Марію. Вони підводять її під руки й мовчки виходять усі троє. Ваґнер робить рух бігти на ними з поясненням, та, роздумавши, раптом зупиняється. По хвилі він дзвонить; коли входить льокай, він з жахливим спокоем, не дивлячись сам на Маряну, показує на неї здивованому льокаєві рукою й наказує.)

Геть прибрать звідсіль!..

III.

Декорація 2-го розділу. В кабінеті не прибрано: папери розкидано по стільцях, на канапі, на підлозі; на столі недопиті й порожні пляшки, рештки закусок, чарки.

Ніч. Підпилий Ваґнер сидить біля столу. Трохим коло порога, теж на підпитку.

ВАҐНЕР.

Вона видужує, ти кажеш?

ТРОХИМ.

Так,

Мій пане. З ліжка вже встає.
Змарніла тільки дуже. Глянув був —
Та аж злякавсь. Та то нічого, пане, —
Вони живучі...

ВАҐНЕР.

Хто?

ТРОХИМ.

Та ці дівчата.

Скажіть ласкаве слово, посміхніться —
І знов на лицях рожі розцвітуть.
Ось я гукну її сюди... хе-хе!..
Побавитись вже можна... хе-хе-хе!..

ВАҐНЕР *(схоплюється).*

Що?! Смієш, гаде, ти!

ТРОХИМ *(злякано).*

Пробачте, пане.

ВАҐНЕР.

Щоб завтра тут її вже не було!

ТРОХИМ.

Я слухаю, мій пане.

ВАҐНЕР *(тре чоло).*

Стій!.. а я?..
А що ж мені лишається тоді?..
Скрізь порожньо... ні втіхи, ні мети...

ТРОХИМ *(фамільярно).*

От єрунда! та ми таку красулю
Вам викопаєм, що аж-аж! Моргніть
Ви тільки... хе-хе-хе... то враз я вам
Десяток приведу...

ВАҐНЕР *(несамовито).*

Що ти сказав?!
Що ти сказав, розсукин сину...

ТРОХИМ *(злякано).*

Я...

ВАҐНЕР.

Ах ти ж, мерзото! Геть пішов!

ТРОХИМ.

Та я ж...

ВАҐНЕР

(хапає револьвер зо столу).

Застрелю, проклятий...

(Трохим зникає; на дверях трохи не збиває з ніг Крамаренка, що входить і стає коло порога, здивований.)

КРАМАРЕНКО.

Що сталось тут?

ВАҐНЕР

(потроху приходить до памяти й кладе револьвер на місце).

Нічого... Вчу поштивости слугу.

(Підходить до столу, наливає й пє.)

Вам дивно? так?

КРАМАРЕНКО.

Я вас не пізнаю.

ВАҐНЕР *(регоче).*

О, так!.. Лишивсь на хвилях я, мій друже, —
Вітрила подрано й стерна нема.

КРАМАРЕНКО.

Невчасно ж як зневірився пан директор.
Тепера, як ніколи, тут потрібна
Його залізна воля...

ВАҐНЕР *(сміється).*

Що? залізна?..
Була, та загула... Чому ж невчасно?

КРАМАРЕНКО.

Сами ви знаєте, що вже давно
На нашім обрії зловістні хмари
Збіраються у гурт. Неспокій скрізь.
Дістав відомости, що коло річки
Збіраються робітники на раду,
Щоб під серпанком ночи зміркувать,
Підрахувати свої сили.

ВАҐНЕР.

Ну?
То що?

КРАМАРЕНКО.

А те, що це недобрим тхне,
Завод і шахти й все у небезпеці.

ВАҐНЕР.

Хай гине все, мені тепер байдуже.
І прошу цим мене не турбувати.

(Наливає й пє.)

КРАМАРЕНКО *(знизує плечима).*

Хотів іще переказати вам...

ВАҐНЕР.

Про що?

КРАМАРЕНКО.

Дізнався з певних я джерел,
Що, крім відомих нам, у справі цій
Дочка старого Тарана взяла
Теж участь не останню.

ВАҐНЕР.

Що?! Яка?

КРАМАРЕНКО.

Сусанна.

ВАҐНЕР.

Приверзлося вам?

КРАМАРЕНКО.

О, ні,
Напевне я дізнавсь.

ВАҐНЕР.

Не розумію...

КРАМАРЕНКО.

І я також.

ВАҐНЕР.

Змагатись проти себе
Самої, проти власних інтересів?...
Проте... нехай усі чорти зберуться,
А з ними пан Таран за ватажка,
Мені однаково тепер... Ви чули?
Мені однаково і дайте спокій!...

(Виходить.)

КАМАРЕНКО

(дивиться йому вслід і розводить руками).

Убий — нічого я не розумію!

ТРОХИМ *(входить, похитуючись).*

Куди це пан, не знаєте?

КРАМАРЕНКО *(махнувши рукою).*

Не знаю.
Сам чорт нічого тут не розбере.
Ну, що ж, нехай. Робитиму своє,
А далі видно буде. *(Виходить).*

ТРОХИМ

(підходить до столу, наливає й пє).

Знов пішов.
Куритиме всю ніч. А пє він добре,
Ніколи я не сподівавсь.

(Знов наливає й пє, потім сідає в крісло.)

Погано
Одно: що і вночі нема спокою:

Як тільки задрімаєш — він з гостями
Гляди й заявиться... пішла робота!...

(Посміхається, мурмотить щось і потроху засипає. Яку хвилину на сцені тихо. Потім на дверях зявляється Маряна — бліда, як смерть, з хоробливим виразом очей.)

МАРЯНА *(оглядає кімнату).*

Нема... *(Побачивши Трохима.)*
Це ж хто?...

(Підходить, зрадівши, до нього, але, впізнавши, відходить, розчарована, до вікна й стоїть, утопивши погляд у сад, звідкіль чути тиху гру Юркову.)

Грай, грай... я не піду...
Іще не край... іще надія гріє.

(Гра уривається.)

Давно-давно, неначе цілий рік,
Як бачила його тоді в-останнє...
Ба ні... коли лежала в забутті,
До мене він лагідно так схилявся
І в серце зазирав, бажав дізнатись,
Чи гніваюсь. Як очі розкривала,
Зникав його бажаний, любий образ —
В якімсь тумані розтавав, і я
Воліла б вік не прокидатись,
Щоб тільки він стояв передо мною,
Щоб промінем блискучим все зоріли
Мені його, коханням повні, очі.
Благаюче дивилися вони,
Опрощення чекали... Любий! милий!

Коханий мій Ґуставе! я люблю
Тебе іще палкіше після того,
Як гнівом ввесь до мене ти занявсь,
Бо знаю ж я: так степ широкий, пишний
Під час бурхливої грози палає
І вздовж і вшир страшними блискавками,
І глушить дужим гуркотом громів.
А пройде мить — то безліччю квіток
Сміється вже до сонечка крізь сльози.

(Озирается.)

Де ж він? *(Розглядає уважно обстанову.)*
Який гармидер тут! Він пє?
Навіщо пє? *(Замислюеться.)*
Так, так... не раз я чула
Гук бенкету крізь стіни, сміх
Його товаришів. Але... стривай...
Його ніколи сміху я не чула...
Не чула... ні... О, любий мій Ґуставе!
Залить пекучу тугу він бажає,
Похмільним чадом отруїть нудьгу,
Що радість нагло так пожерла враз,
Ясную радість, сміх веселий, щастя,
Які недавно ще тут панували.

(З жахом.)

Невже минулося?.. Як тяжко... ах!..

(Ломить руки.)

ТРОХИМ *(прокидаеться).*

Диви... я трохи не заснув... Це так...
Занадто випив... голова болить.

Погано на похмілля. З паном вдень
Ми здорово того... Хіба іще,
Щоб голова не той...

(Наливає в чарку вина й помічає Маряну.)

Свят, свят!.. Хто тут?

(Відступає до дверей, переляканий.)

МАРЯНА.

Це я... чого злякався?..

ТРОХИМ *(махає руками).*

Згинь, маро!

(Хоче тікати за двері, але в цей час входить Марта.)

МАРТА *(сплеснувши долонями).*

Ось гляньте, де вона!.. Тобі ж неможна
Не то ходити, навіть ворухнутись.
Чи ти при памяти, Маряно?

ТРОХИМ *(переміняючи тон).*

Так,
Коли лежати звелено — лежи,
А не тиняйсь. А ну лиш геть звідсіль!
За вас не буду той... Як прийде пан...

МАРЯНА *(прояснівши).*

Коли він прийде?

ТРОХИМ.

Діло не твоє.
Коли потрібна будеш, то покличе.
Ох, лютий він на тебе...

МАРЯНА *(міниться на обличчі).*

Що? на мене
Він лютий?

МАРТА *(до Трохима).*

Слухай, не плещи дурниць!
Ходім звідсіль, Маряно.

МАРЯНА.

Лютий?.. він?..
За що?

МАРТА.

Ат... слухай ти його дурного!

ТРОХИМ.

Сама дурна!.. Кажу, що знаю я.
За що... Вона не знає, бач, того...

МАРТА.

Мовчи, кажу! Ходім, Маряно, ляжеш.

МАРЯНА.

Стривай. *(До Трохима.)*
Скажи, не муч, — не знаю ж я.

ТРОХИМ.

За те...

МАРТА (*перебиває*).

Мовчи!.. Ходім...

МАРЯНА.

Стривай!.. За що?

ТРОХИМ.

За те, що той... що наречену пана
Образила ти чимсь...

МАРЯНА (*хитнувшись*).

Що?.. Наречену?
Стривай... (*Тре чоло.*)
Так, так... пригадую я щось...
Та панночка — його то наречена?..
То правда?.. Ні... о, ні... не може бути.
В Ґустава наречена?.. Ні... А я ж?..

ТРОХИМ (*зневажливо*).

Ти? Чи не думала за пані стати?
Диви!.. Не мав пак кращої за тебе.
Повія ти.. Погравсь і буде з тебе...

МАРЯНА (*спалахнувши*).

Ти брешеш, гаде!..

(*Бє його по обличчі рукою.*)

ТРОХИМ
(хапається за щоку й тікає до дверей).

Ти! гляди! не дуже!..

МАРЯНА *(стомлено).*

Ах, що ж це я?.. Неправда ж, Марто, це?
Цей пес збрехав?

МАРТА *(бере її під руку).*

Авже ж, моя дитино.
Ходім, голубонько, до спочивальні.
Ти вся тремтиш. Не треба хвилюватись.
(До Трохима.)
Дістав, що заробив: здобрій на тім.
(Виходять.)

ТРОХИМ *(погрожує услід кулаком).*

Паскуди! Ну, стривайте! я вам той...
Цього не подарую. *(Бере чарку й хоче пити.)*
(З передпокою чути дзвінок).
Так, як бач, —
Нема ані хвилиночки спокою. *(Виходить.)*
(По хвилі в кабінет увіходить Сусанна під густим вуалем.)

СУСАННА.

Де ж пан Ґустав?

ТРОХИМ.

Його немає, панно.

СУСАННА.

Сама гаразд я бачу це. Але —
Де він? — питаю я тебе.

ТРОХИМ.

Не знаю.

Хіба пан каже, де буває він!

СУСАННА.

То може хоч сказав, чи скоро буде?

ТРОХИМ.

Повинен бути, але хто зна...

СУСАННА.

Я

Його пожду.

ТРОХИМ.

Та може ж довго він.

СУСАННА.

Усе одно... мені потрібен він. *(Сідає.)*
А це ж... чого це тут такий гармидер?
Не кабінет — якийсь шинок. Він п'є?

ТРОХИМ.

Хто? пан? Бува... як пити хоче — п'є.
Води він не вжива...

СУСАННА.

Хитруй, хитруй!..

Стривай!.. Скажи мені: та досі тут?

ТРОХИМ.

Яка?

СУСАННА.

Не знаєш ти?.. Та... Казка.

ТРОХИМ *(вдає, що не розуміє).*

Не знаю, далебі, про що ви той...

СУСАННА.

Про дівку ту, що тут жила у папа.
Вона у нього досі?

ТРОХИМ.

Щось не той...
Ось пан приїде, я спитаю.

СУСАННА.

Дурень!
Сама зумію в пана я спитать.

ТРОХИМ.

Я слухаю... Ну, от і той... і добре...
Прибрати ці пляшки, — вони порожні.
(Прибірає на столі.)
А то пан гніватиметься.

СУСАННА.

А повні?

ТРОХИМ.

Навіщо ж повні? скажуть — приберем,
А ні, то будуть тут.

СУСАННА (*киває на пляшки*).

І часто це

У вас буває так?

ТРОХИМ.

Що пан не дома?

Авже ж... роботи ж в нього...

СУСАННА.

Ну, одначе

Він муштру добру дав тобі: і слова

Не видереш із тебе.

ТРОХИМ.

Воля панська

Питати, наша ж відповісти.

СУСАННА.

Годі!

Іди собі, сама тут почекаю.

(Трохим виходить. Сусанна розшукує на етажерці портрет Маряни, підходить до вікна й розглядає. По хвилі з передпокою чути дзвінок, голоси, сміх, навіть хтось починає романс, але раптом гомін уривається. В кімнату входить Ваґнер. Сусанна кладе портрет на місце і йде назустріч Ваґнерові).

ВАҐНЕР.

Чому завдячувати мушу...

СУСАННА.

Я

На кілька слів до вас... я од сестри...
З наказу тата...

ВАҐНЕР.

Зараз засвічу...
(Шукає сірники.)

СУСАННА.

Не треба, прошу вас: я зараз їду.
Скажіть мені: сестру любили ви?

ВАҐНЕР *(здивовано).*

Навіщо знати це, коли вже край
Всьому? І взагалі... не розумію...

СУСАННА.

Відповідать повинні ви хоча б тому,
Що ще не край. Вона кохає вас.
Підчас недуги — у нестямі, в сні —
Вона імя все ваше промовляла.
Її свідомости найперший промінь
Не татові належав, не мені,
А вам. Вона кохає вас. Всю душу
І серце й розум в те кохання вклала,
Живе лиш згадкою про вас, і те,
Що сталося, для неї — тільки сон:
Прокинулась — і дійсністю жива,
А дійсність тая — в вас, і тільки в вас.

Скажіть же ви мені правдиво, щиро:
Любили ви сестру тоді, як з нею
Хотіли одружитися. Як так,
То ще одно: чи любите і досі?

ВАҐНЕР.

На це дозвольте не відповідати.

СУСАННА.

Повинні ви.

ВАҐНЕР *(спалахнувши)*.

Повинностей ніяких
Не визнаю ні перед ким, а тільки
Перед самим собою.

СУСАННА *(гостро)*.

Я примушу
Вас дати відповідь, потрібну нам.

ВАҐНЕР.

Примусите? мене? *(Регоче)*.

СУСАННА.

Веселість вашу
Лишіть надалі, прошу вас. Мені ж
Відповідайте зараз.

ВАҐНЕР.

Ані слова
Я не скажу.

СУСАННА.

Ви скажете усе.

(Дістає з гамана револьвер і цілиться у Ваґнера).

Убю, як пса.

ВАҐНЕР *(спокійно).*

Облиште ваші жарти.

СУСАННА.

Побачите сами, що це не жарт:
Коли не скажете...

ВАҐНЕР.

Для мене жарт...
Сховайте ваш револьвер: не мене
Лякати вам. Хто втратив все, що мав,
На смерть той дивиться, як на рятунок.
Ви знати хочете, чи я кохав
Марію, вашу любую сестру?
То слухайте ж: кохав.

СУСАННА.

Кохали? так?
Навіщо ж...

ВАҐНЕР *(перебиває).*

Знаю я, про що ви, й я
Скажу вам все, щоб раз скінчить назавжди.
А вас прошу поставитись розважно
До того, що скажу.

СУСАННА *(ховає револьвер).*
Я вся — увага.

ВАҐНЕР *(тре чоло).*

Марію я люблю... Люблю, як владу
Кохає той, хто уродивсь для неї,
Як той артист-маляр кохає барви,
Як той поет красу чарівну слів,
Як кожний із творців кохає творчість.
Без неї я — звичайний син юрби,
Слуга нікчемний тих, кому дано
Творить життя, послугач, наймит їх.
А з нею — сам творець, життя господарь.
То як же не кохать її мені?

СУСАННА.

А та... другая ж як? не розумію...
То двох кохаєте, виходить, ви?

ВАҐНЕР *(помовчавши).*

Кохаю двох?.. Ні, ні... Мета єдина
Завжди мені зоріла в далині.
Вагань не знав я, йшов нехибно
І на шляху своїм всі перепони
Я переміг, здавалося. Але...
Красі немає меж, вона усюди!
Одній красі я слугував ввесь час.
Мов зачарований, до неї йшов,
Бо иншої не знав. Коли ж у вас
Передо мною простяглись степів

Краса і простір вільний, — затремтів
Я, в саме серце вражений красою,
Незнаною ніколи ще мені,
Я крик здивовання й утіхи стис
І ледви втримав од руїни те,
Що здавна пестив я в своїй душі,
А в ній, ви знаєте, квітник розвів
Я не аби-який із власних мрій,
Із власних замірів: йому імя —
Культура й поступ. Дужим рухом волі
Спокусу одігнав, хоч бачив я,
Що в дикій тій красі з прадавніх літ
Заховано страшну урочу силу.
На неї я холодними очима
Спокійно подививсь, як той, кому стерном
Повинен бути розум, а не серце.
Я зміркував, що їй прийшов загин —
Красі первістній тій, що по-над нею
Вже має смерть крилом своїм холодним.
Але ж... цілком уникнути спокуси
Не зміг... Ви розумієте мене?
Побачивши найкращу квітку степу,
Я, не вагаючись, зірвав її.
Я пережив прекрасну, дивну казку...

СУСАННА.

Пережили?

ВАҐНЕР.

О так, вже пережив.
Коли б жорстоко так був не спіткнувсь

Я на своїм шляху, мети б досяг.
Тепера — порожньо все навкруги.
Загрожували ви мене убити?
Живому трупові не страшно вмерти.
Мета моя погасла так нежданно,
І смерть тепер мені — бажана гостя.

СУСАННА.

А Казка ж як?

ВАҐНЕР.

Умерла. Вмерла й та,
Яку і сам хотів я утворить.

СУСАННА (*вжахнувшись*).

Вона умерла?!

ВАҐНЕР.

Так.

СУСАННА (*обурено*).

І ви... і ви...

ВАҐНЕР (*показує на пляшки*).

Справляю похорон.

СУСАННА.

Сердешна Казка!...
Сердешна і сестра, що вас кохає.
Все те, що чула зараз я од вас,
Перекажу Марусі. Тільки знайте:

Життя сестри в руках у вас... коли
Наважитесь життям тим гратись ви,
Тоді помщусь сама я вже. Прощайте,
Сестра вас жде.

ВАҐНЕР.

А ви?... Цей тон холодний.
Як крига... нащо він?

СУСАННА *(ще холодніш).*

А вам же що
До того?... Вас сестра чекає, я ж...
Всіми я фібрами душі своєї
Ненавижу і зневажаю вас.

ВАҐНЕР.

Мене? За що ж? за що?

СУСАННА.

Сказати вам?...
За те, що казку вбити ви прийшли.
За те, що натомісць лишили бруд,
Бридоту і руїни...

ВАҐНЕР *(випростуючись).*

Це неправда!
Створив нову я казку тут...

СУСАННА.

Для себе,
Її в тих одібравши, хто тепер
Слугує вам...

ВАҐНЕР.

Життя для дужих, панно,
Для тих, хто взять його здолає...

СУСАННА.

Так,
Але — хто дужий той, це ще питання.
Ми ще зустрінемось, я сподіваюсь,
І там побачимо, хто є той дужий.

ВАҐНЕР.

Де ж, де?

СУСАННА.

На цих руїнах, у пожежі
Почуєте ви перше слово казки
Нової вже... Ну, я спішу... прощайте.
Сама піду, не треба провожати.

(Виходить.)

ВАҐНЕР *(стоїть в задумі).*

Нікчемнії химери!... Раб життя
В творці пролізти хоче, ха-ха-ха!
О, тільки дайте тут запанувати,
То вже дізнаєтесь, хто дужчий з нас.
Руїни... хе!... Вона культури царство
Руїною, бридотою назвала...
Вона загрожує мені... ну-ну!
Побачимо... побачим... ха-ха-ха!

АНЕЛЬКА

(висовує голову з других дверей).

Чи вам подобається це, панове!..
Він сам, і сам з собою розмовляє.

(Входить, за нею Фані, потім перший і другий гості.)

А ми там сидімо й нудьгуєм. Гарний
Господарь з тебе, нічого сказать!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ *(на підпитку).*

А й справді свинство! Ти сидиш, страждаєш
Од спраги, він же тут не має й гадки.

(Підходить до столу, наливає й пє. Фані оглядає кабінет і речі на столі, на етажєрці.)

АНЕЛЬКА *(також пє).*

Це ж хто до тебе пізно так?

ДРУГИЙ ГІСТЬ

(кидає пенсне на носа, він теж на підпитку).

Так, так...
Це ж хто... е... до тебе... Хе-хе-хе...

(Свариться на Вагнера пальцем.)

Ґуставе,— женщина?... Хе... хе... Лукавий!...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ

(бере його за руку й підводить до столу).

Сідай ось краще й пий, коли прийшов.

(До Ґустава.)

Це Таранівна, льокай нам казав.
Щось доброго тобі вона казала,
Бо бачу я, що хмари розійшлись,
І сонце блисне незабаром.

ВАҐНЕР

(посміхаючись і не ховаючи задоволення, підходить до столу, наливає й пе одну чарку, потім другу).

Так...
І знову одросли у мене крила,
Що раптом так приборкано було,
І знов надії, заміри і мрії,
Мов буревій, під хмари понеслись...

АНЕЛЬКА.

О, Господи, яка нудота тут!
Та киньте ви свої розмови! годі!

ВАҐНЕР.

Правдиво, любая Анелько, кажеш.
В останній раз нагоду маю я
Вітати в себе вас, мої кохані:
Тому цей час відзначити бажав би,
Але... як це зробити, я не знаю.

ПЕРШИЙ ГІСТЬ *(пє).*

Ото, не знає як! Я пропоную
Напитись до нестями...

АНЕЛЬКА.

Фе, як гидко!

ВАҐНЕР.

Як так, то й так... Ти, Фані, з нами?..

ФАНІ

(ввесь час стоїть, держачи в руках портрет Маряни й не одриваючи очей).

Хто це?

ВАҐНЕР *(насупившись раптом).*

А що?

ФАНІ *(журно).*

Чому так хочеться ридати
Од глибини жагучих цих очей?

ДРУГИЙ ГІСТЬ

(здивовано оглядає всіх).

Цього ще бракувало!

ФАНІ *(не зважаючи).*

Чом сміятись,
Співать, кричати в радощах блискучих
Так вабить погляд таємничий цей?
Так вабить закрутитись у танку...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ.

Химерні ї бажання, слово чести!
Ну, хай сміятись, танцювать, співати...
Але кричать?.. О, люба Фані, кинь,
А то я, далебі, боюсь за нерви...

(Підходять і розглядають портрет.)

АНЕЛЬКА.

Це, мабуть, та... його та... мельниківна.

ФАНІ.

Хоча б єдиним оком глянуть тільки
На неї, на живу... хоч оддалік
Побачити хотіла б я...

АНЕЛЬКА.

І я..

ДРУГИЙ ГІСТЬ.

Е... м-да...

АНЕЛЬКА.

Ґуставе, покажи!

ВАҐНЕР *(спалахнувши).*

Кого?
Маряну? вам?

(Підходить до Фані, вириває в неї з рук портрет й кидає на етажерку.)

Не діждете ніколи!

АНЕЛЬКА *(обурено).*

Чому ж то так?

ВАҐНЕР *(пє).*

Тому, що ви не варт.
Сами вже погляди цікаві ваші
Заллють мою чарівну Казку брудом.

АНЕЛЬКА.

Ви чуєте, яка принцеса! Пхе!
Як так, то її наплювать! Ото, диви,
Не бачили такого дива… пхе!

ВАҐНЕР (*пє*).

Мовчи!

АНЕЛЬКА.

Боїшся конкурентів ти?

ВАҐНЕР (*тупає ногою*).

Ані словечка більш з продажних уст!

АНЕЛЬКА.

Та що ж це, прошу вас?.. Нехай вона,
Мужичка та, святіша од святої,
Але не значить це, що ображати
Нас треба через неї. Подлість це!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ.

Ґуставе, справді я не пізнаю
Тебе… її не розумію… Чого кипиш?

ФАНІ.

А я так добре розумію. Сам ти
Її побачити боїшся.

ВАҐНЕР.

Що?

Боюсь її?

ФАНІ.

Ти дужий, це ми знаєм,
Але...

ВАҐНЕР.

В житті нікого не боявся.

ФАНІ.

Опріч жіночої краси.

АНЕЛЬКА.

Авже ж
Боїшся ти, що знову мельниківна
Тебе красою зачарує...

ФАНІ.

Так.

АНЕЛЬКА.

А та... друга з усим своїм багатством
З-під носу — пурх!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ *(регоче).*

Гіпотеза дотепна!
Признайсь, Ґуставе, що дівчата наші
Не кепські психольоґи!

ВАҐНЕР *(бє кулаком по столу).*

Це дурне!
Гей! хто там є!

ТРОХИМ *(входить).*

Я, пане, тут, до послуг.

ВАҐНЕР.

Поклич сюди Маряну!

ТРОХИМ.

Зараз, в-мить!

(Виходить.)

ВАҐНЕР *(понуро пє).*

Ви задоволені?

ФАНІ *(з докором).*

Навіщо ти?

ВАҐНЕР.

Хто хоче йти нехибно до мети,
Повинен вільним бути від усього.

АНЕЛЬКА.

Побачимо, який в Ґустава смак.

ВАҐНЕР.

Боюся, що осліпнеш.

АНЕЛЬКА.

Ов? Невже
Вона така хороша...

ВАҐНЕР *(з захопленням).*

Краща квітка
Степів усіх не всилі дорівнятись
До казки любої красою. Зорі —
В її очах, рожевий ранок — в лицях,
Уста — крівавих два рубіни, вся —
Веселки блиск, чарівна казка, сон,
Який в житті єдиний сниться раз,
Після якого вже найкраща дійсність
Бридотою гидкою здасться нам.

АНЕЛЬКА.

Та де ж ти взяв її, цей самоцвіт?

ВАҐНЕР.

Де взяв?.. У степу вкрав. Такая квітка
У вільнім лиш степу могла вродитись.
Була чудова ніч. Біля млина
Над річкою пристав я одпочити,
Знесилений за день од спеки й праці.
І там побачив сон: в палкім танку
При сяйві місяшнім вона звивалась...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ *(пє).*

То вона
Танцює в тебе? Це цікаво!...

АНЕЛЬКА.

Може
І нам вона тут затанцює?

ВАҐНЕР.

Вам?
Гаразд, — зведю я її! у всій красі
Її вам покажу... Чому не йде?
Гей, хто там є!...

МАРЯНА

(входить бліда, як смерть, але очі її горять радістю).

(Хоче кинутись до нього, але, побачивши гостей, з жахом озирається; із саду лине журний спів сопілки.)

АНЕЛЬКА *(регоче).*

То це красуня тая? Ха-ха-ха!

ФАНІ.

Яка хороша!

АНЕЛЬКА.

Що? вона хороша?

ДРУГИЙ ГІСТЬ

(кидає на носа пенсне, підходить ближче до Маряни й з цікавістю розглядає її).

Ні, ні! вона нічого... Очі гарні...
Чому така бліда?

АНЕЛЬКА.

Гай-гай, Ґуставе,
Про смак твій краще я гадала!

ВАҐНЕР *(осатанівши).*

Мовчать, повіє! *(До Маряни — тупає ногою.)*
Йди сюди! Ти чуєш?

МАРТА *(виходить наперед).*

Вона слаба, мій пане...

ВАҐНЕР.

А... ти тут,
Проклята відьмо! Так ти доглядаєш?
Кажи: куди красу її ти діла?

МАРЯНА *(припадає до Марти).*

Ходім, ходімо, Марто, — я боюсь...

ВАҐНЕР

(підходить, шарпає її за рукав насеред кімнати).

Е, ні, стривай! *(До Марти.)*
А, ти іди звідсіль,
Щоб я тебе не бачив більш у себе!

(Марта виходить. Маряна стоїть і злякано озирається.)

ВАҐНЕР.

Танцюй мені! Та так, як ти колись
Біля млина...

МАРЯНА *(благаюче).*

Пусти мене, Ґуставе,
Я більш не буду...

ВАҐНЕР *(тупає ногою).*

Що? Танцюй, кажу!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ.

Облиш, Ґуставе: бачиш же — слаба.

ФАНІ

(підходить до Маряни й обнімає її).

Ходім, моє дитя. Йому прости —
Бо пяний дуже він, несамовитий!...

АНЕЛЬКА.

Авже ж не треба танцювати...

ВАҐНЕР.

Що?!
То я не пан в своїй господі? *(Одпихає Фані.)*
Геть!

(Хапає за руку Маряну й кидає, крутнувши, насеред кімнати.)

Танцюй!

АНЕЛЬКА.

Він збожеволів...

ВАҐНЕР

(підступає до Маряни знов).

Ти не будеш?
Не будеш ти?...

(Хапає зо столика револьвер й націляється.)

МАРЯНА
(з криком одбігає до вікна).

Він все... він все мене!!!

(Гра сопілки уривається. Юрко вскакує вікном у кімнату, кидається на Ваґнера й валить його на підлогу, потім хапає в обійми Маряну й зникає з нею в саду. Всі який час стоять нерухомі з ляку.)

ВАҐНЕР
(підводиться, підбігає до вікна й стріляє в сад).

Прокляття!

(В саду розтинається й затихає здавлений крик.)

ПЕРШИЙ ГІСТЬ
(хапає Ваґнера ззаду за руки, підводить до крісла й садовить).

Що ти робиш, божевільний?
Сідай і заспокойся.

(На постріли вбігають Трохим і Марта.)

ФАНІ *(мрійно).*

Як чарівно!
Прекрасно як! немов у сні, у казці...

МАРТА.

Маряна де?

АНЕЛЬКА *(показує на вікно).*

Нема, втікла.

ФАНІ
(підходить до Ваґнера й кладе йому руку на плече).

Як гарно!...
Це казка? так?...

ВАҐНЕР *(з розпачем).*

Немає більше Казки!...
Як дивний сон, як мрія зникла...
Кінець!...

ФАНІ *(мрійно зітхає).*

Немає казки без кінця.

IV.

Дскорація 1-го розділу. Світає. Сцену иноді заливає проміттям справа від заводу, чути зрідка гудки. На призьбі під млином сидить старий мельник, брудний, обшарпаний, з розкуйовдленим волоссям і бородою. Коли завіса піднімається, з правого боку виходить Сусанна з фурманом своїм.

СУСАННА *(озираючись).*

Ото той млин?

ФУРМАН.

Так, панночко, це він.

СУСАННА.

Ти йди і жди мене там, біля коней.
А я не забарюсь.

ФУРМАН.

Гаразд, пожду. *(Зникає.)*

(Од заводу чути гудок.)

ДІД *(здрігнувшись).*

Загув... ач, як загув!...
(Схоплюється й тікає до дверей.)
Гукай, гукай...

Мене ти не обдуриш, як Маряну...
(*Дослухається.*)
Ага заціпило!... (*Відходить од порога.*)

СУСАННА (*підходить ближче*).
Хтось гомонить?...
Він вже прийшов? Я ж думала, ще рано.
(*Углядівши діда, зупиняється й слідкує за ним.*)
Це мельник, певне? З ким же він розмову
Так рано тут завів?...

ДІД.
Іще одна...
Которая це вже?... розтала ніч
У світлі тихім ранку... Ще один...
Который вже?... прокинувсь день ясний,
Її ж нема... (*Нахиляється через колесо.*)
Збрехав ти знов, старий...
Що? прийде? прибіжить? Которий раз
Я чую це від тебе? Де ж вона?...

СУСАННА.
Добридень, діду, вам!...

ДІД
(*затремтівши, озирається й тікає до порога*).
Мене нема...
Нема мене...

СУСАННА.

Куди ж? куди? стривайте!
Лихого вам не заподію.

ДІД.

Хто ж ти?
Ти звідтіля?

(Махає рукою на протилежний беріг.)

СУСАННА.

Звідкіль?

ДІД.

Од тих, що там...
Що тих потвор набудували тут
І степ порили геть і засмердили.

СУСАННА.

То що, як звідтіля?

ДІД.

Хе-хе!... то що...
То знаю я, чого прийшла сюди.

СУСАННА.

Чого?

ДІД *(свариться пальцем).*

Та знаю, знаю вже!... Приходив
До мене вже один... казав мені,
Що млин зруйнує геть... еге... й натомісць
Спорудить тут якусь машину...

СУСАННА.

Ну?

Що ж ви йому на це?

ДІД *(знов свариться).*

Хе-хе... Яка!

Щоб випитать, прийшла?... Хе-хе... адзуськи!

Що я зроблю — того нікому не скажу.

Як прийдуть, то й побачуть, хе-хе-хе!

(Показує на воду.)

От він так знає.

СУСАННА *(здивовано дивиться туди).*

Хто?

ДІД.

Та водяник.

Він знає все й радіє ізо мною.

Тобі ж не скажемо... Нехай сюди

Заявляться оті... твої — і раптом

Де й дінеться і млин, і дід...

(Регоче, аж захлинається.)

Іще

Прохав мене, щоб кинув я свій млин.

Туди, до вас щоб перейшов, що там

Побачу ніби то свою Маряну...

СУСАННА *(робить рух до нього).*

Маряну?...

ДІД *(махає руками).*

Не підходь, а то сховаюсь!

СУСАННА.

То та Маряна ваша?

ДІД.

Не чия ж.

СУСАННА.

Нема Маряни вже... Маряна вмерла.

ДІД *(свариться пальцем).*

Умерла?... хто?... Ой хитрі ж з біса всі ви!
Про щось чудне і тої товче мені...

(Махає рукою на воду. Розтинається гудок. Дід похапливо тікає й замикається в млині.)

СУСАННА.

Утік... Як чудно, наче в казці. Млин...
Старий, благенький мельник... водяник...
І вкрито все серпанком таїни.
А там — огні, життя кипить бурхливе
І стеле із руїн незнаний шлях
До казки до нової... *(Замислюється.)*
Чом не йде
Так довго він?... Як тихо тут навкруг!
Встає турботний день і кличе всіх

До буйного життя... А тут — вмірання,
Витає казка степу... Чую я,
Як тіні давнього блукають журно,
Немов шукають місце, щоб заснути
Навіки вже і все навкруг приспати...
А він не їде... Не спала я всю ніч,
І сон змагає... мов приспать мене
Також хотять заблукані привиддя —
Закути серце в холод забуття.

(Стає, спершись на колесо.)

Тіні минулого... Тіні минулого
Роєм мовчазно-рухливим,
Нудно дражливим,
З пітьми забутого, з пітьми заснулого
Знов устають...
В далеч хотіла б я серцем полинути!
Геть по-над світом в блакиті
Стежити миті,
Хмаркою плинути, плинути, плинути
В безвістну путь... *(Стенувшись.)*
І зупинитися в льоті нестримному
В царстві досягнень... Спочити
Й далі летіти,
Тільки б не спати у мороку зімному,
Тільки б не спать!...
Тіні минулого, тіні забутого
Тягнуть в безодню спокою...
Хочуть журбою
Серце бентежнеє — ворога лютого

Заколисать...
Вихорем крутяться, вються, мов фурії.
Марно!... живі ще бажання
Взять без вагання
Все, що належиться... Геть же, понурії!
Я не засну! —
Не вдовольнить мене чаром-нірваною!
Щастя верховин дістати —
В бурях сконати!...
Душу огневу не згасиш оманою
Тихого сну!...

ПОДОРОЖНІЙ
(в цей час спускаеться з гори, переходить греблю й наближаеться до Сусанни).

Сплять іще гори, повиті в туман,
В сивій дрімоті долини.
Гей, чи не рано на хвилях оман
Нас понесуть хуртовини?...

СУСАННА *(випростуючись).*

Що це? зневірря? навіщо воно?
Море життя не чекає.
Нумо ж на хвилі! у руки стерно,
Поки ще море дрімає!
Бурям назустріч, із хвилями в бій!
Гордо замають вітрила.
Геть же зневірря! огневих надій
В нас не приборкано крила.

ПОДОРОЖНІЙ

(здіймає капелюха й показує перед себе).

Бурям назустріч, із хвилями в бій!
В нас не приборкано крила!...

(На горі вимальовуються фіґури Маряни й Юрка. Юрко ледви держиться на ногах. Маряна обережно піддержує його й безпорадно озирається.)

МАРЯНА.

Гей, пробі! хто тут є, — допоможіть.

ПОДОРОЖНІЙ

(зупиняється, дослухаючись).

Неначе голос чийсь рятунку просить?

СУСАННА.

Мертво і сонно в долинах у млі.
Стогне то пугач у скелі,
Що заясніли гірськії шпилі
В пітьму повитії пустелі.

МАРЯНА

(силкується вдержати Юрка).

Немає сил... Гей, хто тут є? озвися!...

ПОДОРОЖНІЙ *(дослухається).*

І знов чийсь крик, мов стогін, будить тишу.
Рятунку просить хтось, чи допомоги?

СУСАННА *(з захватом).*

Тим, що конають, рятунку нема!
Діл цей привиддями повен,
Шлях же наш вгору послався не дарма —
З мертвих низин до верховин.
Друже коханий! нема вороття
Тим, хто безоглядно кинув
Серце бентежне в пожежу життя
Й духом до щастя полинув.
Дай же ти, друже мій, руку мені:
Підем вперед без вагання;
Ваблять і кличуть нас наші огні
В царство хуртеч і змагання.

(Беруться за руки й зникають праворуч.)

МАРЯНА

(з великим зусиллям спускається, піддержуючи під руку Юрка, вниз, переходить греблю, кладе його на цім березі, недалеко від колеса, випростується й безпорадно озирається).

Нема нікого... Дід живий, чи ні?
Як вир реве! Це ти, старий сусідо?
Радієш?... Ну, радій...

(Нахиляється над Юрком. З млина виходить, крадучись, дід і з великим зацікавленням, потроху наближаючись, слідкує за тим, що вона робить.)

Гей, Юрку! Юрку!...
Не чує... знепритомнів. Ось стривай,
Твою смертельну рану я промию
Холодною водою, й біль утихне.

Розплющиш знов свої хороші очі
Й до мене посміхнешся...

(Розстібає йому комір і обдивляється.)

Де ж вона?...
Де куля та?... Поцілено у спину...
Що ж діяти?...

(Піднімає голову, помічає діда й кидається до нього.)

Діду! любий мій!
Живий іще?...

(Хапає його руку й цілує.)

ДІД *(пручається).*

Геть! геть! Тебе не знаю!

(Вириває руку й тікає до порога.)

МАРЯНА *(протягає руки до нього).*

Це ж я... це я, Маряна ваша!

ДІД *(махає на неї руками.)*

Геть!
Моя Маряна не така!... Я знаю, —
Тебе підіслано, щоб обдурить
Старого діда...

МАРЯНА.

Я — Маряна ваша, —
Невже ви не пізнали?

ДІД.

Ти? Маряна?
Маряна, та не та... Русалка може.
Моя Маряна — маків цвіт. А ти...
Не треба, не підходь!... Іди до того...

(Показує на воду.)

До дідька водяного. Чуєш, як
Радіє він, немов і справді бачить
Маряну, любую мою онуку...
Геть! геть! не смій підходити сюди!

(Зникає й замикаєтся.)

МАРЯНА.

Він не пізнав. Нехай. Як зійде сонце,
До нього підійду я ще, і він
Мене пізна...

(Підходить до Юрка, сідає, кладе його голову собі на коліна.)

Юрко... Умер, чи спить?
А серце бється так повільно й тихо
В обіймах смерти, наче день ясний
В обіймах ночи завмирає. Юрку!
Прокинься, коханий мій: ми дома вже.
Не чуєш? ні?... Гарячим поцілунком
Тебе я розбуджу.

(Цілує його раз і другий.)

Розкрий же очі!
До уст своїх сопілоньку тужливу
Ти притули і піснею дзвінкою

Розбудиш вмить заснулую луну.
А я... як то було колись, таночок
Тобі під гру веселий заплету...
Зівю вінок із квітів запашних,
Вквітчаю ним голівку... чуєш, Юрку?...
І щастя приманю... ти чуєш? — щастя,
Веселе, тихе щастя... Ти не чуєш?...
Побліділи як твої уста і вид...
А чим збудить тебе — не знаю я.
Сльозами? — сліз нема... лишились там.

(Махає рукою в той бік, звідкіля прийшла.)

Чи піснею веселою?... — теж там...
Ах, там... і сльози і пісні. Зо мною —
Саме розбите серце...

(Юрко розкриває очі, ніби прощаючись з нею.)

Ти почув?...
Збудивсь?...

(Нахиляється до нього; він судорожно хапає її за плече, потім одкидає руку, випростується й помірає.)

Сказати хочеш щось мені?
Я слухаю, мій любий...

(Поширеними очима слідкує за його вмiранням; переконавшись, що він помер, розпачливо скрикує й схоплюється на ноги.)

Він помер!...
Юрко помер... нема Юрка... А я?...

(На крик одчиняє двері дід і, сміючись, з порога слідкує за нею.)

А я?...

(Безпорадно озирается й підходить до колеса.)

Ти чув... ти чув? — Юрко помер.
А я сама... Е, ні... стривай... десь дід...

(Углядівши старого, кидается до нього.)

Дідусю мій!

(Дід ховается, реготучи, й замикается.)

Сховавсь... не пізнає...

(Підходить знов до колеса.)

До тебе? Ні, до тебе не піду.
Там холодно на дні... І ти... старий,
Холодний і бридкий. Кохаєш ти?
Коли бажання є — розбите серце
Тобі я кину, як собаці: їж,
Доїж його — мені вже не потрібне.
А я... піду у степ, нарву квіток,
Сплету вінок і голову вквітчаю,
Прийду і сяду тута під млином
І ждатиму, аж поки сонце зійде
І вийде дід: на мене гляне він
І враз пізнає свою Каз... Що? Казку?
Немає казки вже — вона скінчилась.
А я... Хто ж я? Стривай... Ага, згадала!
Маряна я, не Казка — мельниківна,
Я — мельниківна... так... Маряна я...

(Замислена, відходить од колеса й зникає в глибині сцени за млином. З млина виглядає дід: помігивши, що нікого нема, підходить обережно до колеса.)

ДІД.

Ти чув, що вигадав на мене він?
Ха-ха! Якусь дівулю підіслав...
Звелів казати, що вона Маряна.
Що кажеш ти? Маряна справді то?
Ех ти, старий! Із глузду мабуть спав:
Хіба така Маряна, як отся?
Маряна сонечком мені сяяла...
Вродлива й молода, як та весна,
Цвіла вона в степу, мов пишна квітка.
А ще — як у віночку, то й очей
Не одірвав би од такої вроди.
А ця — як смерть, бліда. Замісць квіток,
Зіма послалася на лицях в неї.
Русалка то... Гей, дідьку водяний!
Чи то не ти щось вигадав, пославши
Русалку ошукать старого діда?

(Свариться пальцем.)

Гляди! а то я греблю розкопаю
І воду геть спущу. Тоді завиєш,
Немов той на живіт після куті...
Стривай... бач, я й забув... вона сюди
Когось іще з собою привела.
Й його Юрком назвала при мені.

(Підходить до Юрка, довго дивиться на нього, потім починає потиху сміятись: що-далі сміх переходить у регіт.)

Ну й утяла! Юрко... Хіба це він?
Юрко живий, а цей... вже дуба дав.

Чи думали, що я не одріжню
Юрка від цього мертвяка?.. Ну-ну!..

(Підчас останньої частини дідового монольо́гу згори спускається гурток робітників з сокирами й лопатами; вони переходять греблю й підходять до діда, котрий, зрештою углядівши їх, чим-дуж тікає, зляканий, до млина й хутко замикається там.)

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Чого це він метнувсь, як навіжений?

ДЕСЯТНИК.

Десь догадавсь, чого прийшли сюди ми.

ДРУГИЙ РОБІТНИК
(углядівши труп).

Гей, хто тут спить? А-ну, вставай, нерано.

ПЕРШИЙ РОБІТНИК
(і инші оточують труп).

Це вбитий... далебі!... Заснув навіки.

ДЕСЯТНИК
(нахиляється, придивляючись).

Застрелено... Його не руште ви.
Ну, добре день почавсь!..

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Та хто ж би міг?

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Стояв тут дід над ним, то може він.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Попав у небо пальцем. З чого дід
Стріляти міг? чи не з оскарду,
Яким карбує жорна?

ДЕСЯТНИК.

Все одно,
Хто вбив... Не наше діло розбірать, —
Начальство розбере...

(До одного з робітників.)

Біжи назад
І розкажи про знахідку страшну.

Один з робітників вертається, переходить греблю й зникає в скелях.)

Й сопілку стис в руці. Цікаво, хто він?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Смальовий, як чабан...

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Чабан і є:
Десь бачив я його.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Ще молодий.

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

(нахиляється й бере в руки сопілку).

А гарна, з визерунками сопілка...
Гобив колись і я такі... еге,
Чабанував колись і грав. А ну,
Чи не забув ще грати тут на шахтах.

(Притуляє до уст і починає награвати фабричний мотив: „Когда я бил слабодний мальчик“....)

ДЕСЯТНИК.

І ще що вигадай! Облиш! Клади
На місце та ходімо: час не жде.
Невидно, як надійде Крамаренко
І вилає, що ще нічого тут
Ми не зробили.

(Підходять і стають перед млином; де-хто зазирає у вікно.)

Діду! гей! ти чуєш?

(Торсає двері.)

Вставай, нерано вже!..

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Та він не спить·
Допіру ж втік, як нас угледів...

(Стукає у віконечко.)

Діду!..

ДЕСЯТНИК.

Не чує.

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Гей! оглух ти на безлюдді?

ДЕСЯТНИК *(стукає в двері).*

Вилазь, а то звелю ламати двері!

ПЕРШИЙ РОБІТНИК
(зазирає у вікно).

Не видно ні духа... Соломи тільки
Повнісінькая хата. На що то?..

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Та що там думать довго: бить вікно
Або рубати двері...

ДЕСЯТНИК.

Доведеться.
Роботи в нас чимало: завалить
І розібрать трухлявий млин, звезти
Звідсіль і місце тут для водокачки
Розчистити. Тому не гаймось!
(Торсає дверима.)
Гей!
Одчиниш ти чи ні?.. Старий луципер...

КРАМАРЕНКО
(перейшовши греблю, підходить до робітників).

То ви нічого ще і не зробили?

ДЕСЯТНИК.

Замкнувся у млині і притаївсь.
Погане коїться щось тут. Он там
На березі, біля води, лежить
Застрелений.

КРАМАРЕНКО *(підходить до трупа).*

Застрелений?.. Хто ж він?
Стривай... десь бачив я його. Чабан це.

ДЕСЯТНИК.

Застали діда тут над ним: стояв
І гомонів про щось.

КРАМАРЕНКО.

Ти сповістив
Про це кого?

ДЕСЯТНИК.

А як же.

КРАМАРЕНКО.

Ну, й гаразд

(Вертаються до млина.)

Ну, що ж, коли не відчиня дверей,
Рубайте їх та будемо кінчати.

(Перший і другий робітники підходять до дверей і починають ламати їх. Удари сокир голосною луною відбиваються в скелях на тім боці.)

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Диви, яке міцне: коли не дуб,
То груша. *(Рубає.)*
Хе!..

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

А він казав — трухляве.

ДЕСЯТНИК.

А-ну, рубайте, годі теревенить!..

(Инші з цікавістю товпляться коло них. Сонце пожежою освітлює шпилі скель.)

ГОЛОС МАРЯНИ *(десь за млином).*

Рине вода, рине,
А серденько ниє:
Гей, чи він прилине
Хутенько,
Бистренько,
Поки звечоріє?

(Робота припиняється, всі стоять і слухають, як зачаровані.)

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Десь рання пташка заспівала в лузі.

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

А тихо тут, аж моторошно якось.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Кує зозуля десь...

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

То жаба крюка.

Зозуля вже мандрикою вдавилась.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

А вир лютує як!

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Ось слухай, слухай!

ГОЛОС МАРЯНИ.

Рине сльоза, рине,
А серденько вяне:
Гей, чи він прилине
Хутенько,
Бистренько,
Поки ніч настане?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

З села якась.

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

А може з наших це?

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Чи не русалка?... Гарно як співає...

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Таке ще вигадай — удень русалка!...

ГОЛОС МАРЯНИ.

Рине пісня, рине
І серденько крає:
Гей, чи він прилине
Хутенько,
Бистренько?...
Чом його немає?...

ДЕСЯТНИК.

А-ну, за діло! чого це стали ви?...
(Робітники неохоче починають рубати двері.)

КРАМАРЕНКО *(сам до себе).*

Нема сумніву... це вона — це Казка.
Чого блукає тут?... Невже... невже...
Не може буть, щоб він її прогнав...
(З гори спускається Вагнер).

ДЕСЯТНИК *(до Крамаренка).*

Ось гляньте — пан директор то, чи ні?

КРАМАРЕНКО.

Так, він... Чого так рано в цих місцях?...
Ага... я розумію...
(Знову чути спів Маряни.)

ЧЕТВЕРТИЙ РОБІТНИК
(зазирає у вікно, з жахом).

Гляньте, гляньте!...
Горить в млині!...—горить!...

ДЕСЯТНИК *(підбігає).*

Що плещеш ти?

КРАМАРЕНКО.

Що там таке? *(Помічає полумя й дим).*
Горить?... Ат, чорт старий!
Рубайте двері, вікна... швидче! Чом
Стовбами стали? Вивести старого
Хутчій з млина!...

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Врубаєш їх як-раз.

(Метушня. Пробують рубати знов. Двері не піддаються, вікно ж падає в середину, але звідтіль виривається дим і полумя. Хто близько стояв, відсахнувся.)

ГОЛОС МАРЯНИ.

Рине вода, рине,
А серденько...

(Раптом уривається. Пожежа розгорається)

КРАМАРЕНКО *(хапається за голову).*

Згорить, згорить же він... Його рятуйте!

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Згорів вже досі, не врятуєш!

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Ні,
Вже край... Ось-ось завалиться і дах.
Дак от на що соломи він наклав!...

КРАМАРЕНКО.

Гей, хлопці! нагороду той дістане,
Хто виведе з огню старого! Ну?
Чого ж ви стоїте і мовчите?...

(Всі стоять, мовчки огинаючись. Крамаренко махає рукою і йде назустріч Ваґнерові.)

(З правого боку вибігають робітники. Між ними— Подорожній і Сусанна.)

ПОДОРОЖНІЙ

(до тих, що руйнували млин).

Що тут? Навіщо млин ви запалили?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Старий замкнувся там і запалив.

ПОДОРОЖНІЙ *(з жахом).*

Він там?

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Та там...

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Тепер вже не підступиш.

(Подорожній біжить до вікна й хоче кинутись в огонь.)

СУСАННА *(удержує його).*

Стривай... згориш!... Мерців лиши мерцям.

МАРЯНА

(вибігає з-за млину у вінку на розпущених косах.)

Де дід?... де дід?

(Кидається то до одного, то до другого робітника.)

СУСАННА *(до Подорожнього).*

Вона... вона... це—Казка.

А Ваґнер же казав мені, що вмерла...

(Угледівши Ваґнера).

А ось і він. Чого прийшов?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК *(до Маряни).*

Нема,

Він там...

(Показують на палаючий млин, у якого раптом дах падає.)

МАРЯНА *(несамовито).*

Він там? в млині сховавсь? Дідусю! діду!!!

(Кидається до огню, але робітники втримують її.)

ВАҐНЕР

(підходить ближче: у нього помнятий, невиспаний вигляд; побачивши Маряну, робить рух до неї, простягаючи руки).

Маряно!... Казко любая моя!...

(Маряна, вгледівши його, скрикує, виривається з рук у робітників і кидається у вир. Крик жаху в присутніх. Ваґнер робить рух за нею, але зупиняється і з жахом слідкує, як понесло водою тіло Маряни. Подорожній і кілька робітників з тих, що прийшли пізніш, зірвавшися з місця, кидаються за нею. Решта товпиться біля колеса, слідкуючи за тим, що робиться в річці.)

— Загибла вже...

— Е, ні... вхопив!

— На беріг випливають!...

— А що ж з млином робити?

— Ну, й день сьогодня!...

СУСАННА *(підходить до Ваґнера).*

Тепера, Ваґнере, вже край напевне...

ВАҐНЕР *(показує вглиб сцени).*

Він витяг... бачите?... на беріг витяг...
Вона ще оживе...

СУСАННА.

О, так! вона
Запевне оживе, та не для вас, —
Для Ваґнерів навік умерла Казка!...

(Млин валиться при криках і метушні. Вир люто реве. Сходить сонце. Чути гудок заводу.)
